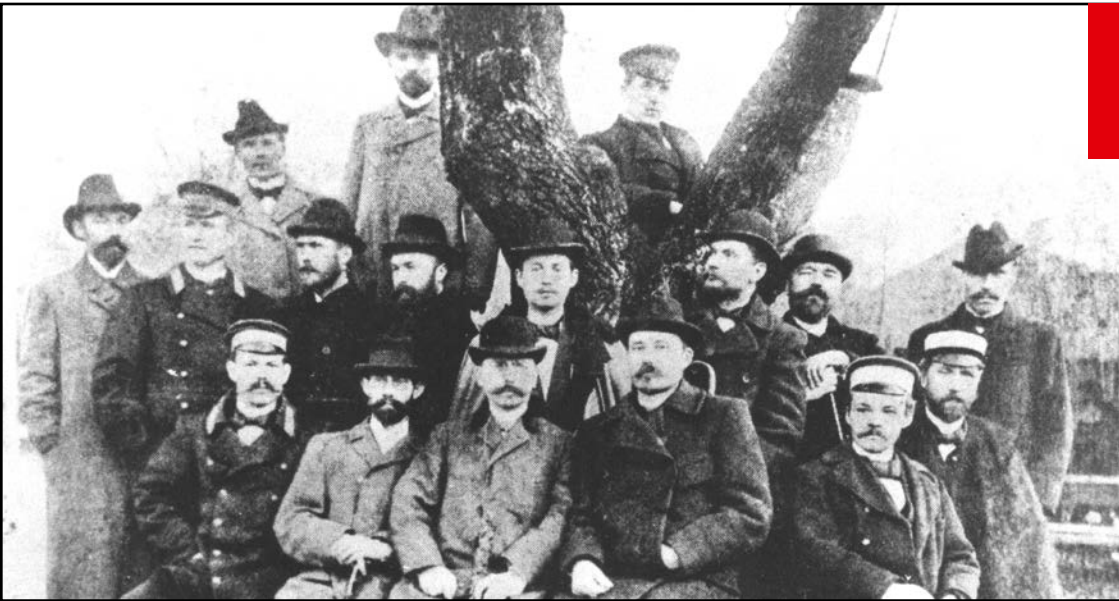

Sotsiaaldemokraatia
ja omariikluse teke

Estonia

Üks esimesi sotsiaaldemokraatlikke ühendusi Eestis oli 1903. aastal Tartus ajalehe Uudised juurde koondunud nn Martna ring. Sellel pildil on nad koos jalgrattaseltsi Taara liikmetega. Mihkel Martna ise seisab teises reas vasakult kolmandana. Foto: Kirjandusmuuseum

Eessõna

Esimene maailmasõda on Euroopa ajaloo võtmesündmus. Selle lõppedes uuenes Euroopa kaart ja alguse sai ulatuslik demokratiseerumisprotsess. Suured paljurahvuselised riigid lagunesid ja terve hulk Põhja-, Kesk- ja Ida-Euroopa rahvaid jõudis esmakordselt oma (rahvus-)riikide loomiseni või saavutas (pärast pikka vaheaega) taas omariikluse. Selle ulatusliku ja üle-euroopalise riigi ja ühiskonna demokratiseerimise kandvaks jõuks olid sotsiaaldemokraatlikud parteid.

Ja kuigi omariiklus vältas mõnedel juhtudel vaid väga lühikest aega kuni 1930. aastate lõpu või 1940. aastate alguseni, mil Euroopa kaart Teise maailmasõja tulemusena uuesti ümber kujundati, on nii ajaloolist kui ka praegust identiteeti silmas pidades nende rahvaste omariikluse (esmane) saavutamine määrava tähtsusega sündmus. Lisaks eelöeldule oli see oluliseks verstapostiks riikluse uuele tekkimisele pärast külma sõja lõppemist. Just

seetõttu tähistavad paljud antud regiooni riigid 1918. aastal oma omariikluse sajandat aastapäeva.

Rahvusvahelise projektiga „Sotsiaaldemokraatia ja omariikluse teke“ soovib Friedrich Eberti Fond selgitada sotsiaaldemokraatlike parteide panust uute demokraatlike rahvusriikide tekkimis- ja kujunemisprotsessi. Vaadeldud riigid hõlmavad ala Islandist kuni Georgiani ja ulatuvat territooriumi ja sinna kuuluvad järgmised riigid: Soome, Ukraina, Eesti, Läti, Leedu, Poola, Ungari, Tšehhoslovakkia, Serbia, Horvaatia ja Sloveenia Kuningriik, Austria ja Valgevene. Meie võtmeküsimused on seejuures järgmised: milline roll ja tähendus oli sotsiaaldemokraatial nende rahvaste omariikluse tekkimises? Millised sotsiaaldemokraatlikud väärtused ja ettekujutused leidsid kajastamist uute riikide põhiseaduslikus korras? Kui edukaks osutus sotsiaaldemokraatia valimistel ja valitsemisvastutuse võtmisel? Millised olid kontaktid ja teabevahetus teiste riikide sotsiaaldemokraatlike parteidega? Ja lõpuks, mis on tollaste arengute tulemused tänapäeval?

Käesolev uuring näitab, milline oli Eesti sotsiaaldemokraatliku suunitlusega erakondade roll Eesti riigi loomisel. Võimaldamaks riikideülese ülevaate koostamist, on brošüüri lõpus ära toodud lühikokkuvõtted teisi riike käsitlevatest uuringutest. Friedrich Eberti Fond avaldab lähiajal inglise keeles kõik 14 uuringut ja annab seeläbi ulatusliku ülevaate 100 aastat tagasi aset leidnud omariikluse tekkeprotsesside käigus kasutatud mitmetest otse- ja kõrvalteedest ning nii mõnestki ekslikust valikust, aga ka nende protsesside ühisjoontest ja erisustest ning sotsiaaldemokraatia panusest nimetatud arengutesse.

Sisukord

1 Sotsiaaldemokraatiast enne iseseisvumist	5
2 Teel iseseisvusele	13
3 Riigi ülesehitamine	25
4 Sotsiaaldemokraatide edasine roll	35
5 Tagasivaade sotsiaaldemokraatide rollile	45
Kasutatud kirjandus ja allikad	47
Summaries of the country studies (English)	49

Teataja toimetuse ja Mihkel Martna perekond 1903. aastal. Eesti vasakpoolsed mõtlejad on veel kõik mahtunud ühele pildile. Istuvad: vasakul esimene on Ants Laikmaa ja paremal viimane ajalehe peatoimetaja Konstantin Päts. Taga keskel seisvad kõrvuti Hans Pöögelmann (täishabemega) ja Eduard Vilde (sigaretiga), tema kõrval toetuvad diivanile Johannes Voldemar Veski ja Mihkel Martna.
Foto: Rahvusarhiiv

1 | SOTSIAALDEMOKRAATIAST ENNE ISESEISVUMIST

Sotsiaaldemokraatliku liikumise algus

Sotsiaaldemokraatlikud ideed jõudsid Eestisse 19. sajandi lõpul Venemaalt ja Saksa- maalt. Tuntuim ideede levitaja Eestis oli Tartu maalermeister Mihkel Martna. Martna läh- tus oma käsitlustes eelkõige Saksa sotsiaaldemokraatia eeskujudest. Ideede levitamiseks kasutati mitmesuguseid organisatsioone, millel esmapilgul polnud mingit pistmist poliitika- ga. Tartus oli selliseks ühinguks näiteks jalgrattasõiduselts Taara. Tallinnas koonduti äsja asutatud ajalehe Teataja toimetuse juurde. Nende kõrvale aga tekkisid peagi selgelt parteilised organisatsioonid, mis kuulusid üldjuhul Venemaa Sotsiaaldemokraatlikku Töö- liste Parteisse (VSDTP). 1903. aastal tekkis VSDTP juhtkonnas hiljem laialt tuntud lõhene- mine enamlasteks ja vähemlasteks, mis tõi kaasa ideoloogilised vaidlused ning organisat- sioonilise jagunemise.

Eestis ei olnud partei lõhenemine eriti oluline. Suurem tähtsus oli 1905. aastal toimu- nud jagunemisel föderalistideks ja tsentralistideks. Föderalistid pooldasid VSDTP üles- ehitust rahvuslike parteide föderatsioonina, nähes tulevikus ka Venemaad föderatiivse vabariigina, kuhu Eesti kuulunuks ühe osariigina. Tsentralistid pidasid aga õigeaks vahetut kuulumist VSDTP-sse ning partei tsentralistliku struktuuri säilitamist. Tsentralistide tun- tuimad tegelased tollal olid Aleksander Kesküla, Mihkel Martna, Hans Pöögelmann, Karl Ast ja August Rei. Samal aastal moodustasid föderalistid lisaks VSDTP organisatsioonide- le Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Ühisuse (ESDTÜ), mis tõstis esile rahvusküsimuse ning Baltimaade sotsiaalse ja majandusliku eripära. Selle suuna juhtivad jõud olid kirjanik Eduard Vilde, Peeter Speek ning Gottlieb Ast.

Esimesena hakkas Eesti rahvuslik-territoriaalsest autonoomiast avalikult rääkima Pee- ter Speek ajalehes Uudised (mis oli sisuliselt ESDTÜ häälekandja), toetades Venemaa föde- raliseerumise ja Eestile autonoomse osariigi staatuse andmise mõtet.

VSDTP-lased süüdistasid ühenduslasi proletaarsest internatsionalismist loobumises ja liigsetes rahvuslikes vaadetes. Samas tuleb märkida, et nende kahe suuna vahel ei olnud ületamatuid erimeelsusi ning liikmed võisid avaldada toetust kord ühele kord teisele suu- nale.

MIHKEL MARTNA (1860–1934)

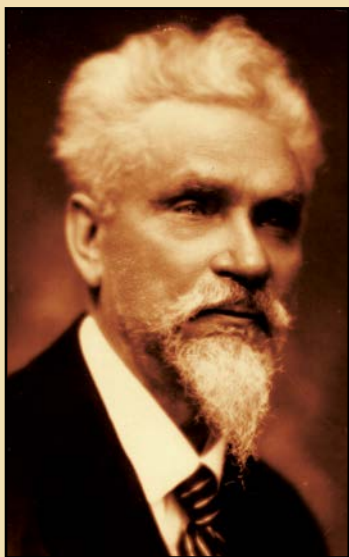

Foto: Kirjandusmuuseum

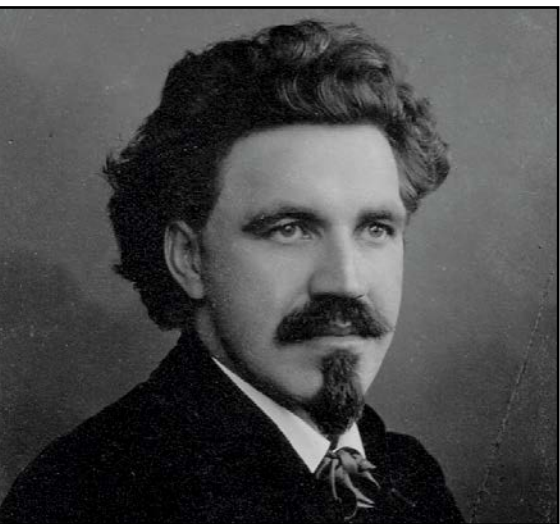
Eesti sotsiaaldemokraatia isaks tituleeritud Mihkel Martna sündis 1860. aastal Läänemaal. Asunud 1878. aastal elama Tallinna, õppis ta sakslasest meistri Cayé juures selgeks maalritöö ja lihvis perfektseks oma saksa keele oskuse – see võimaldas tal lugeda teda huvitanud Saksa sotsiaaldemokraatlikku kirjandust. Martna oli üks esimesi eestlasi, kes hakkas sotsiaaldemokraatlikke ideid laiemalt levitama. Elades 1890. aastate lõpust alates Tartus, korraldas ta oma linnamajas tee- ja kõneõhtuid, lävides alguses rohkem läti kooli- ja üliõpilastega, sealhulgas tulevase Läti sotsiaaldemokraatide juhi Pauls Kalninšiga. Martna nn Punane salong kogus populaarsust ka Eesti õpilaste seas.

1903. aastal sai ta Tallinnas ajalehe Teataja toimetuse liikmeks ning ostis ära seda välja andva trükikoja. Martna võttis aktiivselt osa 1905. aasta sündmustest, sellepärast istus ta kuu aega Toompea vanglas. Pärast sõjaseaduse väljakuulutamist 10. detsembril 1905. aastal põgenes Martna Eestist ja siirdus 12 aastaks pagulusse, elades nii Saksamaal, Prantsusmaal, Šveitsis, Soomes kui ka Austrias. Berliinis elades tekkisid tal tihedamad kontaktid nimekate Euroopa sotsialistidega, nende seas Karl Kautskyga, kelle vahendusel avaldas ta kümme artiklit ajakirjas Die Neue Zeit. 1917. aasta Veebruarirevolutsiooni järel naasis Martna Eestisse, osales Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei loomisel, oli selle üks juhte ja alustas ajalehe Sotsiaaldemokraat väljaandmist. Temast sai Kubermangu Maanõukogu liige ja Tallinna linnavolikogu saadik. Kohalikud bolševikud ja kommunistid kutsusid teda sots(iaal)fašistik ja kodanluse proovireisijaks. Just Martna viis suure osa sotsialistlike ideede pooldajatest aastatel 1917–1919 sotsiaaldemokraatia juurde, mis toetas Eesti omariiklust ja parlamentaarset demokraatiat.

1918. aastal tegutses ta Kopenhaagenis, 1919 osales II Internatsionaali kongressidel ja saavutas seal Eesti omariikluse tunnustamise. Samal aastal oli ta Eesti Vabariigi esimene esindaja Saksamaal, aidates kaasa Eesti sõjavangide vabanemisele ja pidades läbirääkimisi väljaveetud varade tagastamiseks. Ta kuulus Asutavasse Kogusse ja oli kõigi viie Riigikogu koosseisu liige. Ta polnud üksnes parteipoliitik, vaid ühiskonda käsitlevatele teemadele pühendunud ideoloog. Ta jäi elu lõpuni vasakpoolseks idealistiks. Ainulaadselt suur on nii tema kirjutatud kui ka tema eesti keelde tõlgitud poliitilise kirjanduse kogumaht. Mihkel Martna suri Tallinnas 23. mail 1934. aastal. Tollane ajakirjandus kajastas Martna lahkumist kui ühe poliitilise ajastu lõppu Eestis.

1905. aasta revolutsiooni ajal oli ESDTÜ kandepind lai, tuues sotsiaaldemokraatliku rahvaliidumise juurde tuhandeid osalejaid. Avaldatud programmilistes seisukohtades olid keskseteks ideedeks Eesti autonoomia, emakeelne kooliharidus, mõisamaade võõrandamine ja laiali jagamine taludele ning tööliste õiguste kaitse.

Ideoloogiliselt olid 1905. aasta sündmused murrangulise tähendusega Eesti ühiskonna arengus. Nende jäljed ulatuvad tänase päevani eestlaste eneseteadvusesse. Kõige enam pingestusid suhted baltisakslaste ja eestlaste vahel ning pinnale kerkis kogu ajalooline ebaõiglus. Revolutsioonilistes nõudmistes oli esikohal maaküsimus. Baltisaksa feodaalne maaomand oli endiselt säilinud ning üle poole põllumajandusmaast kuulus ikka veel mõisatele ja kirikule. See tõi 1905. aasta lõpul kaasa agraarrahutused ning mõisate põletamise Põhja-Eestis, millele järgnes karistussalkade tegevus, kus tähtsat rolli mängisid sakslastest mõisaomanikud. Karistussalgad tegutsesid ilma pikema juurdluseta: eesti talupoegi karistati ka mahalaskmise ja ihunuhtlusega. See omakorda põhjustas eestlaste saksavaenuliku hoiaku 20. sajandi I poole vältel.

Peeter Speek (1873–1968) oli Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Ühisuse juht. Pärast 1905. aasta sündmusi siirdus ta USA-sse, tegeles seal majandusteadusega ning töötas Kongressi raamatukogus. Foto: Rahvusarhiiv

1905. aasta tähendas murrangut Eesti kirjanduses ja kunstis. Tihedalt oli sotsiaaldemokraatliku liikumisega seotud kirjanduslik rühmitus Noor-Eesti. Selle juhtiv liige Friedebert Tuglas osales parteilises tegevuses.. Nooreestlaste tegevus oli otsustava tähtsusega moodsa euroopaliku eesti kultuuri ja rahvusliku ideoloogia rajamisel.

1905. aastal üritasid Eesti Üliõpilaste Seltsiga seotud haritlased luua radikaal-sotsialistlikku ühisust, kuulutades sotsialismi kaugeks lõppideaaliks ning seades hetkeülesandeks võitluse demokraatliku riigikorra, enesemääramisõiguse ja autonoomse Eesti eest. Kaks aastat hiljem asutati eestlastest koosnev esseeride organisatsioon, mille programmis oli rahvusliku kultuuriautonomoomia ja nagu ESDTÜ-lgi, föderatsiooni taotlemine.

Hilisem tuntud kirjanik Friedebert Tuglas (Mihkelson) (1886–1971) tüüpilises vene gümnasisti vormis. 1905. aastal oli ta tuntud kõneleja paljudel miitingutel. Foto: Kirjandusmuuseum

Ametiühinguliikumise algus

Revolutsioonilised sündmused avasid tee ka ametiühinguliikumisele. Eesti esimesed ametiühingud olid oma olemuselt poollegalsed. Nende asutamiseks andis legaalse põhimõttelise aluse 1905. aasta 17. oktoobri manifest, millega Venemaa keiser lubas rahvale lisaks muudele vabadustele ka ühingutevabadust. Kõige aktiivsemalt liituti ametiühingutesse 1907. aastal. Näiteks oktoobris oli Tallinna kuues kutsealaühingus 2224 liiget, sealhulgas metallitöölistel 1180 ja puutöölistel 463. Järgnevatel aastatel hakkas aga liikmete arv tunduvalt vähenema. Liikmeskonna järsk vähenemine, seda kogu tolleaegsel Venemaal, oli tingitud reaktsiooni tugevnemisest ja üldise kainenemise olukorrast: tööliised ei saanud enam abi oma seisundi parandamiseks ning kardeti sattuda töandja eba-soosingusse.

Sotsiaaldemokraadid emigratsioonis

1905. aasta revolutsioonile järgnenud reaktsiooniajal muutus Vene keisririigi valitsuse võitlus separatismiga ning riigi ühtsuse tagamine aktuaalsemaks kui kunagi varem. Vasakpoolsed parteid said repressioonides rängalt kannatada ning tsaarivõimu lõpupäevil

tegutsesid need Eestis illegaalselt. Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Ühisuse tegevus Eestis faktiliselt katkes. Paljud Eesti sotsiaaldemokraadid olid sunnitud repressioonide eest põgenema Soome kaudu Lääne-Euroopasse. Emigratsioonis tekkisid neil tihedad sidemed Saksa jt maade sotsiaaldemokraatidega, tänu millele said nad põhjalikult tutvuda Euroopa sotsiaaldemokraatliku ideoloogiaga ning nende poliitiliste valikutega. Näiteks osales Mihkel Martna 1915. aasta septembris Šveitsis Zimmerwaldis Euroopa sotsialistide konverentsil, kus enamik (kokku 38 delegaati), nende hulgas Martna, mõistis hukka sõja toetamise, kuid keeldus seejuures omaks võtmast Lenini seisukohta sõja pööramisest kodanlusevastaseks kodusõjaks. Need rahvusvahelised kontaktid olid määrava tähtsusega tuleviku jaoks, mil Läänes tuli taotleda tunnustust Eesti riigile ning sotsiaaldemokraatlikule erakonnale.

Eesti organisatsioonide meeleavaldus Peterburis 26. märtsil 1917. aastal. Venemaa Ajutiselt Valitsuselt nõuti ühtse autonoomse Eestimaa kubermangu moodustamist. See oli pika tee algus Eesti iseseisvusele. Foto: Virumaa Muuseumid SA

2 | TEEL ISESEISVUSELE

Sotsiaaldemokraatlike parteide asutamine 1917. aastal

1917. aasta Veebruarirevolutsioon aktiveeris laiu inimhulki, kaasates neid poliitilistesse diskussioonidesse ning tõstis päevakorda eestlaste poliitilise enesemääramise küsimuse. Kasvas huvi poliitiliste ideede ja teooriate vastu, luues sobiva pinnase arvukate parteide tekkimiseks. Tasub märkida, et kõik 1917. aastal Eestis loodud parteid, nii vasakpoolsed (peale bolševike) kui ka parempoolsed soovisid oma programmides Venemaa föderaliseerumist ning Eesti kuulumist selle koosseisu autonoomse osariigina. Eesti enamlased jäid ülevenemaalise VSDTP koosseisu, nad tugevdasid oma positsioone ametiühingutes ning kontrollisid märkimisväärt osa organiseerunud töölisliikumisest Eestis.

1917. aastal tekkis Eestis kolm sotsiaaldemokraatliku suunitlusega parteid: Eesti Sotsiaaldemokraatlik Tööliste Partei, Tööerakond ning Sotsialistide-Revolutionääride Partei ehk esseerid.

Eesti Sotsiaaldemokraatlik Tööliste Partei

31. mail 1917 taastasid Eesti vähemlased veidi muudetud kujul Eesti Sotsiaaldemokraatliku Ühenduse (ESDÜ). Tegevuse taasalgustamine ei kulgenud aga latusalt. Esines eri-arvamusi, mis puudutasid Venemaa Sotsiaaldemokraatlikku Töölisparteisse (Eesti osakonnana) jäämist või iseseisva erakonna loomist. Lisaks oli erimeelsusi ka ideoloogilise orientatsiooni küsimuses: kas võtta eeskujuks vene või saksa sotsiaaldemokraatide seisukohad. Erakonna aktiivseteks poliitikuteks kujunesid August Rei, Otto Sternbeck, Villem Maasik, Aleksander Hellat, Mihkel Martna, Nikolai Köstner, Aleksander Oinas, Hans Martna ja Karl Ast. ESDÜ otsustas esialgu Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei vähemliku tiivaga sidemeid mitte katkestada, küll aga lõpetati koostöö enamliku suunaga. 8.-10. oktoobrini toimunud kongressil võeti ühendusele uus nimi – Eesti Sotsiaaldemokraatlik Tööliste Partei (ESDTP). Partei programmiliseks aluseks sai paranduste ja lisandustega 1903. aastal vastu võetud Vene vähemlaste programm. Kongressil võeti vastu otsus Eesti autonoomia kohta ning nõuti rahvaste enesemääramisõiguse rakendamist. Võimu jaotumist osariikide ja keskvõimu vahel nähti järgmiselt: seadusandlus ja täidesaatev võim on osariikidel, kesk-

AUGUST REI (1886–1963)

Foto: Kirjandusmuuseum

August Rei sündis 1886. aastal Viljandimaal Kabala vallas kooli-õpetaja peres. Gümnaasiumiharidust asus ta omandama Tartus, kus ta hakkas osa võtma sotsiaaldemokraatlikust liikumisest. Sellepärast pidi ta Tartu gümnaasiumist lahkuma. Oma õpinguid jätkas ta Novgorodis ning 1904. aastal suundus õigusteadust õppima Peterburi ülikooli. 1905. aastal katkesid Rei ülikooliõpingud revolutsiooni tõttu ning ta naasis Eestisse. Ta osales Tallinnas aktiivselt revolutsioonilises tegevuses, mille tõttu arreteeriti ja vangistati viieks kuuks. Aastatel 1906–1907 toimetas ta ajalehte Sotsiaaldemokraat, selle enamlaste kätte minnes alustas aga uue ajalehe Punane Lipp väljaandmist. Aastatel 1907–1911 keskendus ta taas ülikooliõpingutele Peterburis, leides siiski aega poliitikaks ja seltskonnategevuseks. Võttis osa Eesti poliitilist mõtet palju mõjutanud kogumiku „Ääsi tules“ (1908–1910) koostamisest.

Esimese maailmasõja puhkedes sai Reist suurtükiväeohvitser. Pärast Veebruarirevolutsiooni 1917. aastal Tallinna siirdudes võttis Rei osa Eesti rahvusväeosade organiseerimisest. Oli Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee abiesimees. 1917. aastast oli ta Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei keskkomitee liige ja enamiku ajast ka partei keskkomitee esimees.

1918. aasta sügisel sai August Reist Eesti Ajutise Valitsuse peaministri asetäitja ning töö- ja hoolekandeminister. Samal ajal algas ka tema diplomaatiline töö. 1918. läkitas Ajutine Valitsus ta Soome, eesmärgiga hankida Eestile toetust alanud Vabadussõjas. Kuigi tema käiku saatis edu, oli ta mõni aeg hiljem sunnitud Soome kodusõda hukkamõistva artikli avaldamise pärast ministrikohast loobuma. Rei käis Eestile toetust küsimas ka Rootsi sotsiaaldemokraatlikult erakonnalt. Asutava Kogu valimistel sai ESDTP 120 kohast 41 ja Rei valiti selle esimeheks. Temast kujunes sotsiaaldemokraatliku partei peamine juht ja ideoloog. Ta kuulus kõigi viie Riigikogu koosseisu, võttes peamiselt osa üld-, välis- ja rahanduskomisjonide tegevusest. 1928. aastal sai Reist Eesti esimene (ja ainus) sotsiaaldemokraadist riigivanem. Aastatel 1930–1934 oli ta Tallinna volikogu esimees ja 1932–1933 välisminister. Algselt toetas Rei 1934. aasta pööret, uskudes, et see hoiab ära vabadussõjalaste võimuhaaramise. Ta elas raskelt üle erakonna lõhenemist. Pärast erakonna tegevuse lõppu pühendus Rei diplomaatilisele tööle: 1936. aastal sai ta välisministri abiks ja 1937. aastal Eesti saadikuks Moskvast. Eesti okupeerimisel 1940. aastal õnnestus Reil põgeneda Rootsi, kus ta jätkas võitlust Eesti iseseisvuse eest. 1944. aastal moodustatud Otto Tiefi valitsuses oli Rei välisminister, Jüri Uluotsa surma järel 1945. aastal sai temast paguluses olev peaminister presidendi kohustustes. Seda ametikohta täitis ta kuni oma surmani 1963. aastal.

võimu korraldada on aga riigikaitse, välispoliitika, töökaitse, transport. ESDTP eesmärgiks seati demokraatia kindlustamine Venemaal ja selle nimel olid nad valmis tegema koostööd kodanluse „progressiivse“ osaga. Erakonna ajaleht Sotsiaaldemokraat rõhutas 1917. aasta septembris: „Demokraatia päästmise nimel ei tohi sotsialistid kodanlust eemale tõugata.“ Mihkel Martna märkis, et „proletariaat peab kodanlust iseseisvuse küsimuses, eriti kui seda on vaja läbi suruda valitsusringkondades, toetama, sest autonoomia-küsimuses seisavad kodanlikud kihid demokraatlik-revolutsioonilisel platvormil“. Oldi veendunud, et aeg sotsialistlikuks revolutsiooniks pole Venemaal küps, seega tuleb esialgu kaitsta demokraatiat rünnakute eest, mis võivad tulla nii monarhistide kui bolševike seast. Viimaseid kritiseeris partei kõvasti, nimetades neid pahempoolseteks ekstremistideks-kontrrevolutsionäärideks, kes eitavad Venemaa föderaliseerumist ja sealhulgas Eesti osariigi loomist. Võib öelda, et ESDTP puhul oli tegemist tüüpiliste reformistlike sotsiaaldemokraatidega.

Eesti Tööerakond

1917. aasta aprillis loodi Eesti Radikaalsotsialistlik Partei. Oma liikmeteks ja toetajateks peeti sotsialismile kui ühiskondlikule voolule kaasa tundvaid demokraatlikke radikaale ja oma „miinimumprogrammi läbiviimiseks demokraatlike radikaalidega läbikäivaid sotsialiste“. Partei asutamiskongressil manifesteeriti erakonna toetust nii vaimset kui ka füüsilist tööd tegevale inimesele ning töö ja töötamise väärtustamist. Ideeliselt sulandati vene trudovike, vene rahvussotsialistide, saksa revolutsionistide ja prantsuse radikaalsotsialistide ideid, kohandades neid Eesti oludega. Jooksvaks ülesandeks seati poliitiliste vabaduste ja demokraatliku riigikorra eest võitlemine, sotsialism seati kaugeks lõppideaaliks. 1917. aasta 30. septembrist 2. oktoobrini toimunud kongressil muudeti partei nimi Eesti Tööerakonnaks, mis pidi erakonna olemust paremini edasi andma. Tuntumateks liidriteks said Jüri Vilms, Otto Strandman ja Ants Piip. Programmilistes seisukohtades nimevahetus tõsisemaid muudatusi ei toonud, rohkem tähelepanu pöörati vaid agraarküsimustele, kõigi mõisamaade võõrandamisele (Eesti osariigi heaks), puutumatuks pidid jääma vaid talumaad, kuid nende müümisel oli osariigil ostueesõigus. Muudest poliitilistest punktidest seati eesmärgiks moodustada osariigina Venemaa föderaalvabariiki kuuluv Eesti demokraatlik vabariik. Eesti parlamenti nähti kahekojalisena, millest ülemkoja oleksid moodus-

tanud teiste vabariikide esindused. Asjaajamiskeeleks pidi saama eesti keel, mõõndusega, et kõigil kohalikel rahvastel peab olema võimalus ametiasutustes toiminguid teha ka oma emakeeles. Erakonna kongressi enamus toetas erapooletu Eesti riigi loomist, kuigi oli ka neid, kes pooldasid Soome-Eesti uniooni, Põhjamaa riikide liitu ja ühtset Balti liitu. Tööerakondlased kritiseerisid föderatiivse Venemaa loomise vastu olnud bolševikke ja kadette. Bolševikke kutsuti punaseks tagurluseks ja nende suunda vägivaldsele riigipöördele peeti eriti ohtlikuks. Partei väljaanne Uus Päevaleht kirjutas, et „olenemata sellest, milline saab olema Eesti Asutava kogu enamus, on see demokraatlike valimiste ja rahva tahte tulemus, mis annab kogule täieliku võimu ja iseseisvuse Eesti maa ja rahva saatuse korraldamisel“.

Eesti Sotsialistide-Revolutionääride Partei

1917. aasta septembris toimus Tartus esseeride partei Eesti osakondade kongress, kus moodustati eraldi organisatsioon – Eesti Sotsialistide-Revolutionääride Partei (ESRP). Partei juhtfiguurideks kujunesid hilisem tuntud ajaloolane ja rahvusliku ajalookäsitluse rajaja Hans Kruus, kirjanikud Jaan Kärner ja Gustav Suits. Sotsialistide-revolutionääride põhiloosungiks sai „Maa ja vabadus!“. Sisuliselt tähendas see tsaarivõimu asendamist demokraatliku vabariigiga ning talupoegadele mõisamaade jagamist. Asutamiskongressil oldi üksmeelel selles, et Venemaa peab saama föderatiivseks vabariigiks ning Eesti tema osariigiks. Kogu Venemaa piirides nõuti eestlastele kultuuriautonoomiat. Seda radikaalset programmi esitles Hans Kruus esseeride II kongressil ning hiljem ajalehes Töö Lipp: tema seisukoha järgi tuli rüütelkondade, eramõisate, kirikute ja suuromandis olev maa võõrandada, kaubaringlus eraldada, maa müümise-ostmise-pantimise-rentimise õigus kaotada ning maa kõigile kättesaadavaks teha. Esseeride puhul oli peatähelepanu talurahvaprob- leemidel. Võõrandamised pidid seejuures toimuma kompensatsioonideta (v.a väikemaa- omanike puhul), mida Kruus põhjendas õiglase tasuna kunagise ebaõigluse, vallutuste ja rõhumise eest. Tema sõnul olid suurmaaomanikud-mõisnikud „õiglase tasu“ rendimakse- tena renditaludelt juba ammu mitmekordselt kätte saanud.

Jõudude vahekord Maanõukogus

Teel Eesti autonoomiale oli eestlaste esimeseks võiduks Vene Ajutise Valitsuse otsus ühtse autonoomse rahvuskubermangu moodustamise kohta. Kubermangu omavalitsuse organiks sai kaudsetel, mitmes astmes toimunud valimistel moodustatud kubermangu Maanõukogu (Maapäev). 1917. aasta septembrist alates koosnes Maanõukogu 62 saadikust. 5 kohta nendest kuulus enamlastele, ülejäänud jagunesid peaaegu võrdselt kodanliku ja sotsialistliku bloki vahel: esseeridel oli 8 kohta, vähemlastel 9 kohta ja tööerakonnal 11 kohta. Enamiku Maanõukogu saadikute valimine toimus 1917. aasta mais, sügiseks olid meeletud rahva seas aga muutunud – rahva selleaegseid poliitilisi eelistusi näitavad paremini Venemaa Asutava Kogu valimistulemused, valimised peeti sama aasta novembris-detsembris. Sel ajal oli Eestis enamlaste mõju kõrgpunktis, Eestis oli nende toetusprotsent (40,4%) kõrgem kui Venemaa keskmine. Eesti esseerid said nendel valimistel 5,8%, vene esseerid 1,1%, vähemlased 3% ja Tööerakond 21% häältest ning ülejäänud hääled jagunesid kodanlike parteide vahel.

Autonoomialt iseseisvusele

Nagu teistel Ida-Euroopa riikidel ja Soomel oli ka Eesti iseseisvumise puhul määrav roll Esimeses maailmasõjas kujunenud geopoliitilisel olukorral. Venemaa oli sõjast sisemiselt väga kurnatud ning selle tulemusena puhkes 1917. aasta märtsi algul revolutsioon ja Venemaa senine isevalitsuslik kord kukkus kokku. Kuigi Vene Ajutine Valitsus lubas liitlastele sõjas osalemist jätkata, ei olnud Venemaa enam Saksamaale võrdne vastane. Septembri algul vallutasid sakslased Riia ja oktoobris langesid nende kätte Lääne-Eesti saared, mis olid pealinna Peterburi kaitsva Peeter Suure merekindluse oluline osa. Eesti ja teiste Baltimaade ning Soome edasisest saatusest oli saanud rahvusvaheline küsimus. Need sündmused mõjutasid tugevalt Eesti poliitiliste ringkondade meeleolusid ja tulevikuväljavaateid. Siiski, ei enne ega vahetult pärast oktoobripööret Peterburis ja Tallinnas ei püstitanud ükski Eesti erakond nõuet Venemaast lahku löömiseks ja täiesti iseseisva riigi rajamiseks. Tõsi, Eesti edasise saatuse küsimust oli esmakordselt Jaan Tõnissoni eestvedamisel arutatud Maapäeva kinnisel istungil augustis, kuid selgeid poliitilisi eesmärke ei

seatud. Eesti Sotsialistide-Revolutsionääride Partei keskkomitee liige Gustav Suits oli esimene Eesti poliitik, kes hakkas Eesti iseseisvuse ideed laiemalt propageerima ning seda päris omapärasel viisil. Ta hindas Eesti okupeerimist sakslaste poolt vähem kui kahekuuliseks protsessiks ning nägi tuleviku jaoks kahte võimalust – Saksamaa revolutsioon või Soome-Eesti unioon. 1917. aasta oktoobris Helsingi sotsiaaldemokraatlikus üliõpilasühingus kõneldes põhjendas Suits Soomega uniooni eelistamist föderatsioonile Venemaaga sellega, et juba looduse (Soome lahe) poolt teineteisest eraldatud riigid ei peaks sekkuma teineteise seadusandlikku ega õiguslikku asjaajamisse, seega oleks õigem luua kaheliikmeline riiklik ühendus, mitte liitriik. Ükski Eesti partei aga esialgu Suitsu ideed ei toetanud.

Gustav Suits (1883–1956) luuletaja, nooreestlane, hiljem kirjandusteadlane, esseer, Töövabariigi idee autor. 1945. aastal Rootsis paguluses Eesti Sotsialistliku Partei Välismaa Koondise rajaja. Foto: Kirjandusmuuseum

Kuigi oktoobripöörde järel said Eesti kesksedeks võimuorganiteks enamlaste loodud Eestimaa Sõjarevolutsioonikomitee ja Eestimaa Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee, kes rakendasid oma poliitiliste vastaste suhtes algusest peale repressioone, jäi sellegipoolest opositsioonile mitmeid võimalusi legaalseks tegevuseks. 28. novembril 1917 kuulutas Eestimaa Kubermangu Ajutine Maanõukogu ehk Maapäev end kõrgeimaks võimuks Eestis, kuid riikluse küsimus jäi endiselt lahtiseks, selle pidi otsustama vabadel üdistel valimistel valitav Eesti Asutav Kogu. Enamlased seda otsust ei toetanud ning kuulutasid Maapäeva laiali saadetuks. Sellegipoolest jätkasid Maanõukogu vanematekogu ja Maavalitsus tegevust põranda all.

Esseeride Eesti Töövabariik

1917. aasta detsembris suhtumine Eesti iseseisvusesse muutus – ühelt poolt muutis enamlaste võim Venemaal küsitavaks Eesti osariigi loomise võimalikkuse Venemaa föderatsioonis, teisalt muutus üha reaalsemaks Saksa okupatsiooni oht. Juba 10. detsembril 1917 kuulutas Eesti Tööerakond oma konverentsil eesmärgiks Eesti iseseisvuse. 10.-11. detsembril toimunud esseeride III kongressil jäadi veel seisukohale: Eesti osariik föderaalse Venemaa koosseisus. Detsembri lõpus muutus esseeride seisukoht Suitsu ja Kruusi eestvedamisel ning eesmärgiks seati Eesti Töövabariik, mis oli teatud ideoloogiline kompromiss enamlastega, aga mis siiski tähendas põhimõtteliselt iseseisvat demokraatlikku Eestit. Oma märgukirjas pöördusid esseerid Nõukogude Venemaa valitsuse ja Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee poole ning taotlesid Eesti kuulutamist iseseisvaks töövabariigiks. Ettepanekut käisid nad tutvustamas Peterburis Nõukogude valitsuse rahvasasjade komissarile Jossif Stalinile. Nii Eesti kui ka Peterburi enamlased lükkasid selle ettepaneku kui naeruväärse tagasi.

Kuigi esialgsesse Töövabariigi faasi oli planeeritud ka võimu jagamine enamlastega (kuni Eesti Asutava Kogu kokkutulekuni 15. veebruaril 1918), siis kava jõustumine oleks sellegipoolest tähendanud Eesti demokraatliku vabariigi kehtestamist ning proletariaadi diktatuuri lõppu.

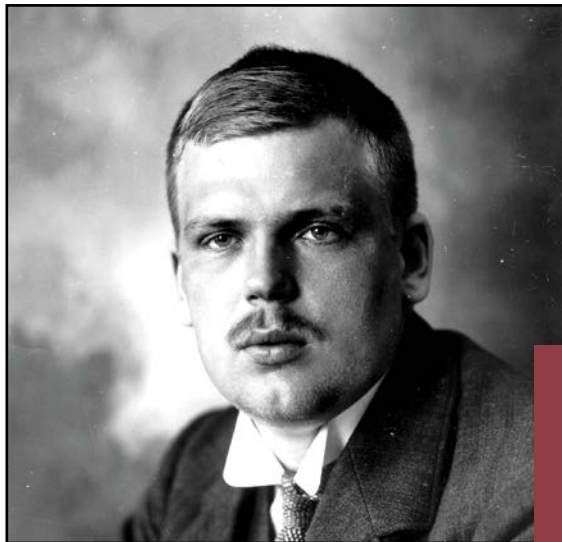
Iseseisvusotsus

31. detsembril 1917 toimus Maapäeva juhatusel, Vanematekogul, Maavalitsuse ja erakondade (välja arvatud enamlased) esindajate koosolek. Võttes arvesse eelkõige lähenevat Saksa okupatsiooni, peeti ühel häälel tarvilikuks kõige lähemal võimalikul ajal välja kuulutada Eesti iseseisvus. Eesti Sotsiaaldemokraatlik Tööliste Partei eesotsas Mihkel Martnaga muutsid oma kahtleva seisukoha iseseisvust pooldavaks mõned päevad hiljem. Enamlased olid aga kategooriliselt igasuguse iseseisva Eesti vastu ning pärast esseeride ja enamlaste mõningase koostöö lõpetamist oli iseseisvuse küsimuses selge lõhe enamlaste ja ülejäänud parteide vahel.

Eesti juhtivad enamlased eesotsas Viktor Kingissepa, Jaan Anveldi ja Hans Pöögelmanniga olid selleks ajaks joobnuna edukast oktoobripöördest asunud nn maailmarevolutsiooni võimalikkuse seisukohale ning olid paljuski veel radikaalsemad kui nende vene seltsimehed. Nende maailmapilt ei mahtunud Eesti iseseisvus mingil kujul.

Kuigi enamlased saatsid laiali Maanõukogu, toetasid nad seisukohta viia läbi Eesti Asutava Kogu valimised. Ilmseks eeskujuks olid enamlaste seisukohad ülevenemaalise Asutava Kogu suhtes, kus samuti nõustuti valimiste läbiviimisega ning loodeti valimised võita. Valmistulemused olid ka enamlaste jaoks külm dušš, enamust nad ei saavutanud ning väljendamaks rahulolematust valimistulemuste üle, saadeti 3. jaanuaril 1918 kokku tulnud Vene Asutav Kogu jõuga laiali.

Eesti Asutava Kogu valimised toimusid enamikus kohtades 21. ja 22. jaanuaril 1918 vana kalendri järgi, ent seal, kus valimiseelsete ettevalmistustega valmis ei jõutud, lükati need edasi 27. ja 28. jaanuarile. Senised valmistulemused näitasid ka Eestis seda, et enamlased enamust ei saavuta. Enamlased kogusid neil valimistel 37,1 protsenti häältest. Järsult kasvas Jüri Vilmsi juhitud Tööerakonna mõju – selle poolt hääletas seekord 29,8 protsenti valijatest (võites juurde 8,8 protsenti). Enam-vähem samaks jäi kodanlikele parteidele antud häälte osakaal. Mõnevõrra kaotasid hääli esseerid (said seekord 4,5 protsenti) ja vähemlased (kogusid ainult 1,7 protsenti häältest). Seega hääletas üle 60 protsendi valijatest nende parteide poolt, kes pooldasid Eesti iseseisvust.

Jüri Vilms (1889–1918) advokaat, Tööerakonna juht, Eesti iseseisvuse idee üks tulisemaid eestvedajaid. Päästekomitee liige, Ajutise Valitsuse kohtuminister ja peaministri asetäitja. Lasti Soomes segastel asjaoludel maha, kui oli koos saatjatega teel Eesti välisdelegatsiooni juurde Rootsi.
Foto: Kirjandusmuuseum

28. jaanuaril kuulutas Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee välja piiramisiseisukorra. Ilmselt oli selle abinõu peamiseks põhjuseks asjaolu, et Eesti Asutava Kogu valimised ei kulgenud enamlaste lootuste kohaselt ning neid ähvardas legitiimsuse võimu kaotus. Piiramisiseisukorra kehtestamisega lakkas praktiliselt igasugune avalik poliitiline tegevus.

10. veebruaril uue kalendri järgi esitas Saksa pool Bresti rahuläbirääkimistel Nõukogude delegatsioonile ultimaatumi: senised sakslaste vallutatud Vene alad jäävad Saksa võimu alla. Nõukogude delegatsioon neid tingimusi vastu ei võtnud ja lahkus läbirääkimistelt, teatades, et nemad enam sõjategevust ei jätka. Tegelikult oli vana Vene armee selleks ajaks kaotanud igasuguse võitlusvõime ning kui Saksa väed 18. veebruaril edasi liikuma hakkasid, ei kohanud nad enam mingit märkimisväärset vastupanu. Vana Vene armee, üksikud Punakaardi üksused ning nõukogude võimuorganid hakkasid edasiliikuvate Saksa vägede ees kiiresti Eestist taanduma. Eesti erakonnad ja poliitikud otsustasid tekkinud võimutühikut ära kasutada ja kuulutada välja iseseisva Eesti riigi. Selleks moodustati 19. veebruaril suuremate parteide esindajatest erivolitustega Päästekomitee. Päästekomiteele anti kogu riiklik võim Eestis. Päästekomitee liikmed olid Konstantin Päts, tööerakondlased Konstantin Konik ja Jüri Vilms.

Koostati iseseisvusmanifest, milles esmakordselt nimetati Eestit iseseisvaks demokraatlikuks vabariigiks. Erakondade esindajatest moodustati Ajutine Valitsus, mis asus tegevusse Tallinnas 24.-25. veebruaril 1918. Tegemist oli Konstantin Pätsi juhitud laiapõhjalise koalitsioonivalitusega, kuhu kuulusid lisaks parempoolsele Maaliidule ja Eesti Demokraatlikule Erakonnale ka tööerakondlased (Jüri Vilms, Juhan Kukk, Ferdinand Peterson) ja sotsiaaldemokraat (Villem Maasik). Moodustatud valitsus deklareeris, et Eesti Vabariik on Venemaa ja Saksa sõjategevuses erapooletu. Saksa okupatsioonivõimud ei tunnustanud Eesti Vabariiki ega selle valitsust, vaid käsitlesid Eestit kui Vene riigilt ajutiselt vallutatud ala. Samas alustati baltisakslaste eestvõttel nn Balti Hertsgiriigi projekti, mis lõppastmes oleks tähendanud Saksamaale alluva vasallriigi loomist.

Esimene Vabariigi Valitsus, nimetud ametisse 9. mail 1919. aastal.

Vasakult esimene rida: Juhan Kukk (1885–1942) rahandusminister (Tööerakond), Aleksander Oinas (1887–1942) siseminister (sotsiaaldemokraat), Otto Strandman (1875–1941) peaminister (Tööerakond), Jaan Poska (1886–1920) välisminister (Rahvaerakond), Jüri Jaakson (1870–1942) kohtuminister (Rahvaerakond).

Teine rida: Theodor Pool (1890–1942) põllutööminister (Tööerakond), Anton Palvadre (1886–1942) töö- ja hoolekandeminister (sotsiaaldemokraat), Juhan Kartau (1883–1964) haridusminister (sotsiaaldemokraat). Nikolai Köstner (1889 – 1959) kaubandus ja tööstusminister (sotsiaaldemokraat) on lisatud eraldi portreena.

Foto: Rahvusrhiiv

3 | RIIGI ÜLESEHITAMINE

Eesti Ajutine Valitsus asub tegevusse

Kui okupatsiooni algul olid Saksa sõjaväevõimud edasiste sammude suhtes ettevaatlikud ning äraootaval seiskohal, siis mõne aja pärast tabasid Eesti poliitikuid ja avaliku elu tegelasi repressioonid ja vangistamised. Tõenäoliselt langes Soomes Saksa sõjaväevõimude ohvriks ka Tööerakonna juht ja Ajutise Valitsuse liige Jüri Vilms. Eestist evakueerunud enamlased koondusid VK(e)P Eesti osakondadesse. Nimelt 1918. aasta märtsis toimunud VDST(e)P VII kongressil muudeti partei nimi Venemaa Kommunistlikuks (enamlaste) Parteiks (VK(e)P) ning erakonna liikmeid hakati nimetama kommunistideks.

Saksamaa sõjaline lüüasaamine ja revolutsioon lõpetasid Eestis okupatsiooni. 11. novembril 1918 alustas taas tegevust Eesti Ajutine Valitsus. Seda uuendati juba järgmisel päeval. Ajutine Valitsus oli väikeste muudatustega võimul kuni Asutava Kogu poolt ametisse nimetatud valitsuseni 8. mail 1919. Valitsuskoalitsioonis osalesid Maaliit, Demokraatlik Erakond, Eesti Sotsiaaldemokraatlik Töölise Partei ja Tööerakond. Demokraatliku Erakonna esindaja Jaan Poska arvates oli kindlasti vaja valitsusse kaasata sotsiaaldemokraate, et eesti rahvast keerulisel ajajärgul konsolideerida. Aastaid hiljem tõdes August Rei, et kui ESDTP oleks jäänud selles osas erapoolikule, passiivsele seisukohale, siis poleks ilmselt Vabadussõda aset leidnudki. Eesti sotsiaaldemokraadid ja tööerakondlased olid ühed esimesed vasakpoolsed kogu Euroopas, kes koos parempoolsete erakondadega valitsuse moodustasid. Valitsusest osavõtmise eeltingimus oli ESDTP jaoks 8-tunnise tööpäeva seadus, mis ka kehtestati. Esseerid, kes valitsusse ei kuulunud, olid valitsust toetaval seisukohal ning selgelt vastu Eesti enamlaste plaanile taastada nõukogude võim. Sisepoliitiline olukord oli novembris 1918 siiski väga keeruline. 8.-12. novembril leidis aset üldstreik, mis oli suunatud kohalviibivate Saksa okupatsiooni võimude vastu. Streik oli neile oluliseks survevahendiks ning aitas kaasa Ajutise Valitsuse tegevuse taasalustamisele. Samal ajal alustas uuesti tegevust kommunistlikult meelestatud Tallinna Töölise Saadikute Nõukogu. Nõukogu deklareeris, et Eesti töörahva eesmärk on sirutada vennalik käsi vene töörahvale, võitluseks ühise vaenlase vastu, Eesti nõukogude vabariigi eest. Enamlased küll lootsid, et kordub 1917. aastale sarnane võimuhaaramine, kuid olukord oli muutunud, enamik neid toetanud vene töölisest, sõduritest ja madrustest olid Eestist lahkunud. Eesti tööliste

seas tugevnesid aga Eesti omariiklust pooldavad vaated. Enamlased tegid märkimisväärses ulatuses Eesti valitsuse vastast kihutustööd ning planeeriti ka relvastatud vastuhakku. Sellise tegevuse tulemusena sulges valitsus ajalehe Kommunist ning detsembri keskpäigaks keelustati enamlike organisatsioonide tegevus juba täielikult. Sestpeale tegutsesid enamlased illegaalselt, kuid nende mõju vähenes kiiresti.

Nõukogude vastuvalitsus Eesti Tööraha Kommuun

Kuuldes Saksa revolutsioonist, tühistas Nõukogude Vene valitsus 13. novembril Bresti lepingu ning alustas „püha sõda“ Nõukogude Euroopa loomiseks. Piirirahvaste kommunistidele lubati igakülgset toetust ning „iseseisvaid“ nõukogude valitsusi. Novembri lõpul tungisid punaväed Narva, kus kuulutati nende toel välja nõukogude valitsus, mis nimetati Eesti Tööraha Kommuuniks. Mida selle all tegelikult mõeldi, on raske hinnata. Kommuuni mõiste oli tollasel Venemaal väga lai, see võis tähendada mõisamoonakate ühisust rek-vireeritud mõisa majandamiseks, aga võis tähendada ka väga laialdase territooriumiga administratiivvõimu.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu liikmed: istuvad (vasakult) Peeter Pihlap, Hans Pöögelmann (1875–1938), Jaan Anvelt (1884–1937), Otto Rästas (1890–1938), Maks Trakmann (1890–1937) ja Karl Mühlmann (Mühlberg) (1890–1922), seisavad Johannes Käspert (1886–1937) ja Artur Vallner (1887–1937). Nagu surma-aastad näitavad, tapeti neist enamik oma partei korraldatud repressioonides. Foto: Rahvusarhiiv

Oma retoorikas kujutas kommuun endast vastuvalitsust Tallinnas tegutsevale „kodanlikule“ Ajutisele Valitsusele ning propagandas käsitleti alanud Nõukogude sõda Eesti vastu klassi- ja kodusõjana.

Oma olemuselt kujutas Töörahva Kommuun Punaarmee tagalas Nõukogude Venemaa tsiviilvõimu ning nende tegevus oli suures osas allutatud sõjaväevõimude käskudele ja korraldustele.

Sisepoliitiliselt olid Eesti enamlased isegi vene seltsimeestest radikaalsemad. Oma terroripoliitika ja otsusega, et Eesti mõisad tuleb säilitada ning kujundada ümber põllumajanduskommuunideks, millega pidid ühinema ka talud, kaotasid enamlased väga paljude inimeste toetuse. Sellega oli kommuuni tegevus läbikukkumisele määratud.

Poliitiline olukord Asutava Kogu valimiste eel

Kuigi 1919. aasta alguseks ajas Eesti Vabariigi rahvavägi Punaarmee peaaegu kogu Eesti territooriumilt välja, kestis sõda edasi ning siseriiklik olukord jäi endiselt keeruliseks. Eesti enda riiklik võim ja omaavalitsused olid alles äsja tööd alustanud ning nõrgad. Paljud tsiviilvõimu ülesanded langesid seetõttu sõjaväele ning see tekitas tõsiseid pingeid. Valitsuses olevate parteide vahel esines palju lahkarvamusi. Näiteks sotsiaaldemokraadid kritiseerisid Ajutise Valitsuse maaliitlikku sisepoliitikat, ülemäärast terrorit, inimeste hukkamist ilma kohtuta – kardeti sõjaväelist riigipööret. Valitsust kritiseerisid lisaks ESDTP-le ka esseerid ja osa tööerakondlasi. Kindlasti lisasid pingeid eesseisvad Asutava Kogu valimised. Loomulikult oli noorele riigile sõjaolukorras valimiste läbiviimine tõsine katsumus, kuid nende korraldamisega tuldi siiski kenasti toime.

Kõigi kolme sotsiaaldemokraatliku suunitlusega partei valimisprogrammid olid sarnased. Päevapoliitikas olid kriitika all sõjaseisukorrast tingitud demokraatia kitsendused, Ajutise Valitsuse juhtpartei Maaliidu tegevus, samas nõuti võimalikult kiiret rahu saavutamist Venemaaga. Pikematest eesmärkidest olid nii Tööerakonna kui ka sotsiaaldemokraatide valimisprogrammides kesksel kohal mõismaade riigistamine ja nende jagamine

taludele. Tööliste õiguste kaitseks nõuti 8-tunnist tööpäeva, palgaalammäära kehtestamist, töökaitse seadustikku ja streigivabadust. Üldeesmärgiks seadis näiteks Tööerakond: „Kõige laiemal alusel seisva rahva valitsust, et mitte üksikud eesõigustega rahvakihid ei saaks teiste üle valitseda“. Ideaaliks oli ilma presidendita täiesti parlamentaarne vabariik.

Esseeride kriitika valitsuse aadressil oli veelgi ägedam, pikemaajaliste eesmärkide puhul arvati aga erinevalt Tööerakonnast ja sotsiaaldemokraatidest, et parem ja õiglasem ühiskonna-kord sotsialism on saavutatav mitte evolutsiooniliselt parlamentaarsel teel, vaid revolutsiooniliselt. Samas ei taganenud ka esseerid siiski rahvusriigi ideaalist ning meenutati aasta eest väljakäidud Töövabariigi ideed. Parempoolsed erakonnad olid maa-reformi küsimuses tunduvalt reserveeritumad ja otsisid baltisakslastega kompromisse nii valimiste eel kui ka juba maaseaduse arutelude ajal Asutavas Kogus. Nende vastuväidetes olid nii majanduslikud põhjendused, näiteks väikesed talud ei ole efektiivsed, kui ka ideoloogilised ja poliitilised argumendid: ka mõisnike maa on eraomand, mis peab olema puutumatu. Parempoolsed olid seisukohal, et eestlased vajavad baltisakslaste ning Saksamaa toetust. Omariikluse küsimuses oli kõigi erakondade üksmeel selleks ajaks juba suhteliselt suur. Enamlased otsustasid valimisi boikoteerida ning tegid tööliste ja ametiühingute seas edasi iseseisva Eesti riigi vastu suunatud kihutustööd.

Sotsiaaldemokraadid astuvad rahvusvahelisele areenile

Rahvusvahelisel tasandil leidis sel ajal aset Eesti sotsiaaldemokraatliku liikumise jaoks sümbolne sündmus – Eesti Sotsiaaldemokraatlik Tööliste Partei võeti II Internatsionaali liikmeks. Eesti esindaja oli Mihkel Martna, kes esitas resolutsioonid Eesti enesemääramise ja neutraalsuse toetamiseks, kuid suurem osa kongressist ei soovinud Eestit teistest iseseisvuvatest riikidest eraldi käsitleda. 1919. aprilli lõpul Amsterdamis peetud konverentsil rõhutas Martna Eesti rahva tahet luua oma iseseisev riik, seejuures elada Venemaaga rahus ning lahendada majandusküsimused. Nüüd, ühehäälselt vastu võetud resolutsioonis, tunnustati Eesti iseseisvumise õigust, mida veebruaris toimunud Berni põhikonverentsil ei tehtud. 1919. aasta augustis Luzernis toimunud konverentsil tõi Martna välja, et Eesti peab Venemaa vastu kaitse sõda. Konverentsil toetati ka Eesti, Läti, Leedu, Ukraina ja Kaukaasia rahvaste õigust riiklikule iseseisvusele.

Sotsiaaldemokraadid Asutavas Kogus

Asutava Kogu valimised toimusid 5.-7. aprillil 1919 ning sotsiaaldemokraatlikud erakonnad (Eesti Tööerakond, Eesti Sotsiaaldemokraatlik Töölise Partei ja Eesti Sotsialistide-Revolutionääride Partei), said ühtekokku 78 kohta ja seega absoluutse enamuse. Kolme partei edule aitasid kaasa nõudmised viia läbi radikaalne maareform ja eesmärk sõlmida kiiresti rahu Venemaaga. Enamlastele töid valimised pettumuse – töölisel olid valinud sotsiaaldemokraate.

23. aprillil 1919 valis kokku tulnud Asutav Kogu oma esimeheks sotsiaaldemokraat August Rei. 8. mail 1919 moodustas tööerakondlane Otto Strandman uue korralise valitsuse, kuhu kuulusid Tööerakond, sotsiaaldemokraadid ja Rahvaerakond. Esseerid jäid valitsusest kõrvale. 19. mail võttis Asutav Kogu vastu deklaratsiooni Eesti riiklikust rippumatus, mis oli eelkõige suunatud välisriikidele ning millega veel kord kinnitati Eesti soovi lahkuda Vene riigist ning jätkata oma elu iseseisva demokraatliku vabariigina. Asutava Kogu esimeseks suuremaks otsuseks sai 10. oktoobril 1919. aastal vastu võetud maareformi seadus, mis jõustus sotsiaaldemokraatide ja tööerakondlaste eestvedamisel.

Maaseaduse eelnõu arutelud algasid Asutavas Kogus suvel, kui Landesveeri sõda oli haripunktis. See asjaolu lisas arutelule ideoloogilist kaalu. Asutavas Kogus kõlasid saksa-vastased ideoloogilised seisukohad ning need kõlasid ka sõdurite seas lahinguväljal Lätis Võnnu all. Olgu öeldud, et maaküsimus tuli kõneks ka Eesti-Nõukogude rindel, kohtumistel Eesti rahvaväelaste ja eesti soost punaväelaste vahel. Maa saamine ja „sotsialistlik“ valitsus Tallinnas oli tihti üks põhjusi, miks eestlased Punaarmeele Eesti poolele üle jooksid. Maaseaduse arutelu algul ütles peaminister Otto Strandman: „Selle järele, kuidas see maaseadus kujuneb, kuidas tema eesti rahva eluliste nõuetele vastab, selle järele hindab ka tulevane põlv Asutava Kogu tööd.“ Eesti maareform oli üks radikaalsemaid tollases Euroopas ja vastas täielikult rahva ootustele.

Tollase valitsuse suurimaks saavutuseks oli Eesti rahvusvahelise seisundi stabiliseerimine, millega oli alustatud tegelikult juba enne iseseisvuse väljakuulutamist nn välisde-

ALMA OSTRA-OINAS (1886–1960)

Foto: Rahvusarhiiv

Alma Rosalie Ostra sündis 1886. aastal Tartumaal. 1901. aastal asus ta õppima Tartu Puškini-nimelisse gümnaasiumi, mis oli tol ajal Eesti ainus tütarlaste gümnaasium. 1903. aastast kuulus ta Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei aktiivi Tartus, käis tihedalt läbi Vene sotsialistidega (valdavalt üliõpilased), asutas rahvuslik-radikaalse ringi ja toimetas selle väljaannet Koit. Oma poliitiliste vaadete ja tegevuse tõttu visati Alma Ostra gümnaasiumist välja.

1905. aasta revolutsiooni sündmustes osales ta Tallinnas, selle tõttu arreteeriti ta sama aasta detsembris ja saadeti Siberisse asumisele. Asumiselt ta põgenes ja saabus tagasi Tallinna, kus jätkas põrandaalust poliitilist tegevust. Olles endiselt VSDTP liige, saadeti ta saadikuna 1907. aastal Londonis toimunud VSDTP V kongressile. Tema tollest poliitilisest mõjust parteis räägib fakt, et 1907. aastal nimetati vähemlaste poolehoidjaid „Alma meesteks“.

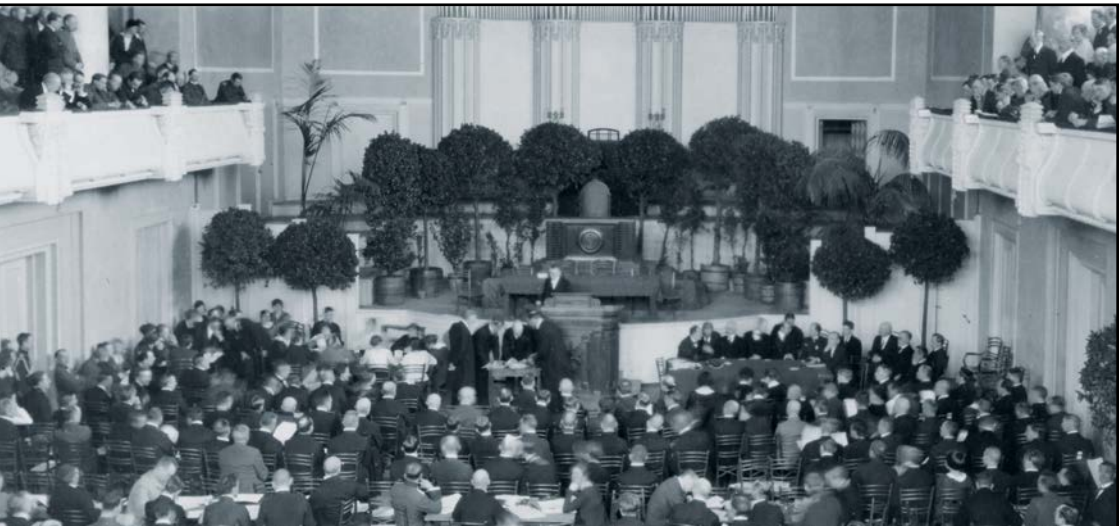
1908. aastaks, põrandaalusest elust tüdinuna, seadis ta eesmärgiks tavapärase elu ja katkenud õpingute jätkamise. Veebruarirevolutsiooni järel naasis Ostra Tallinna. Temast sai ajakirjanik ja poliitik – ta hakkas tööle ajalehe Sotsiaaldemokraat toimetajana ning ta valiti Maapäeva asendusliikmeks. 1918. aastal olid nii Alma Ostra-Oinas kui ka tema abikaasa Aleksander Oinas Eesti iseseisvuse pooldajad. 1919. valiti Ostra-Oinas Asutavasse Kogusse. Ta kuulus Asutava Kogu mitmesse komisjoni – tema tegevusvaldkonnaks olid maaküsimused ja tööliste probleemid. Ta oli ka neljas Riigikogu koosseisus.

Alma Ostra-Oinas tõusis ühe esimese naisena väga kõrgetele positsioonidele. Ta oli tuntud naispoliitik, sõnaosav ja julge esineja, kes läks sarnaselt teiste sotsiaaldemokraatidega meelsasti rahva sekka kõnelema. 1929. aastal lõpetas ta Tartu Ülikooli õigusteaduskonna. Kümme aastat, 1924–1934, oli Ostra-Oinas Tallinna linnavalitsuse linnanõunik, juhatades tööstuse, töökaitse osakonda ja hoolekandeosakonda. Põhitööna tegeles ta tööpuuduse vastu võitlemisega, eriti töötä tööliste naiste õiguste kaitsega ning lastekaitsega. Lisaks oli ta mitme ühiskondliku organisatsiooni aktiivne liige ja esines referaatidega naiste õigustest ning võttis sõna hoolekande- ja lastekaitseküsimustes. Tema mehe Aleksander Oinase (sotsiaaldemokraat, endine minister ja riigikontrolör) vangistasid Nõukogude võimuorganid 1940. aastal ning ta hukati Solikamskis. Alma Ostra-Oinase vangistasid Saksa okupatsioonivõimud 1942. aastal. 1945. aastal vangistati ta NKVD poolt ja ta suri asumisel Komis 1960. aastal.

legatsioonina ning milles oli tähtis osa tööerakondlastel ja sotsiaaldemokraatidel. Kuigi Lääneriigid toetasid Eestit majanduslikult ja sõjaliselt, ei olnud suhted lääneliitlastega sugugi pilvitud. Eesti rahutaotlused Nõukogude Venemaaga ei leidnud kohest heakskiitu. Eesti valitsus suutis siiski oma eesmärgi saavutada ja sõlmida Venemaaga 2. veebruaril 1920 Tartu rahulepingu, millega nõukogude võim tunnustas täielikult Eesti iseseisvust. 13. veebruaril ratifitseeris Asutav Kogu rahulepingu Nõukogude Venemaaga.

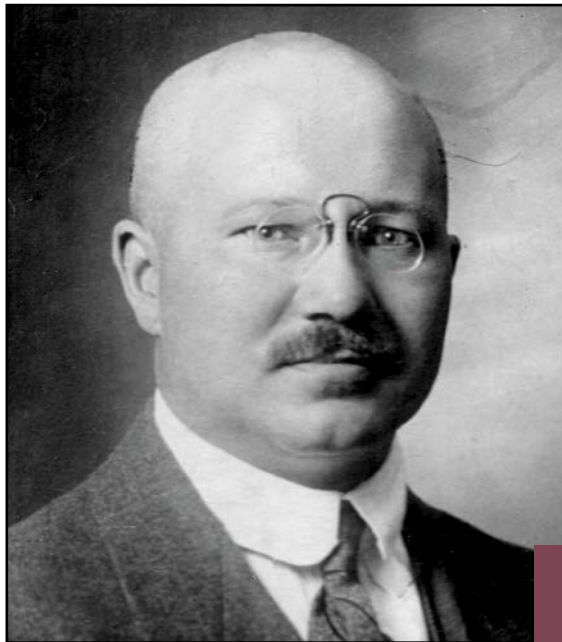
7. mail võttis Asutav Kogu vastu avalike algkoolide seaduse, mille kohaselt kehtestati kuueklassiline kohustuslik emakeelne maksuta ja ilmaalik algkool kui haridussüsteemi esimene aste. Eialgu rakendati siiski neljaklassilist kohustuslikku algkooli.

15. juunil võttis Asutav Kogu vastu Eesti põhiseaduse, mis oli eelkõige sotsiaaldemokraatide ja Tööerakonna looming – vastavalt sellele korraldati järgmise 14 aasta jooksul Eesti elu. Rahvas oli kõrgeima võimu kandja ja sai otsuseid langetada parlamendivalimistel, rahvahääletustel ja -algatustel. Esinduskojaks sai 100 liikmega ühekojaline Riigikogu. Riigi esindusülesandeid täitis riigivanema tiitlit kandnud peaminister. Presidendi institutsiooni ei loodud. August Rei tõi välja, et „Eesti vabariik peab olema täiesti demokraatlik katuseharjast kuni vundamendini. Kõik võim peab rahva käes olema. Kõrgem riigivõim

Asutava Kogu istung 1919. aastal Estonias. Puldil on Asutava Kogu esimees August Rei. Foto: Rahvusarhiiv

peab seisma rahvavolimeeste kogu või parlamendi käes, kes terve rahva poolt valitud. Hääletamine peab olema üleüldine ja ühetaoline, otsekohene, salajane ja proportsionaalne“. Antud ajajärku arvesse võttes oli Eesti põhiseadus üks demokraatlikumaid terves maailmas. Sotsiaaldemokraatlikest väärtustest kantuna andis põhiseadus ühena esimeste seas valimisõiguse naistele. Ka üleüldises mõttes olid nüüdsest avalikus õiguses naised ja mehed võrdsed. Lisaks anti vähemusrahvustele kultuuriautonomia. Põhiseadus lubas rajada autonoomseid asutusi vähemusrahvustele, kaitsmaks nende kultuurihuvisid. Kehtis õigus emakeelsele kooliharidusele ja õigus otsustada oma rahvusliku kuuluvuse üle. Piirkonnad, kus vähemused moodustasid enamuse, said nad õiguse kohalikes omavalitsustes ametikeelena kasutada oma emakeelt. Saksa, vene ja rootsi päritolu kodanikud said õiguse kirjalikus suhtluses keskasutustega kasutada oma emakeelt. Sotsiaaldemokraatide ettepanekul avaldus põhiseaduses ka riigi ja kiriku eraldatus.

Peaminister Otto Strandman (1875–1941), Tööerakonna üks juhte, hiljem oli riigivanem, rahandusminister, diplomaat. Lõpetas oma elu 1941. aastal enesetapuga vahetult enne arreteerimist NKVD poolt. Foto: Kirjandusmuuseum

1920. aasta alguses kuulus kolm ESDTP liiget Jaan Tõnissoni koalitsioonivalitsusse, mis oli kolmas valitsus alates Eesti Vabariigi asutamisest. Sama aasta 2. juulil teatas ESDTP, et sotsiaaldemokraadid lahkuvad valitsusest. Seda põhjendati sellega, et sotsialistid võivad riiki valitseda koos kodanlike parteidega üksnes erakorralistes tingimustes, siis, kui rahvas kaitseb oma riiki, võitleb elu ja surma peale. Opositsiooni minnes lootis ESDTP laiendada oma toetajate hulka ja tänu sellele nautida edu järgmistel riigikogu valimistel.

Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei (ESDTP) keskkomitee 1920. aastate algul.

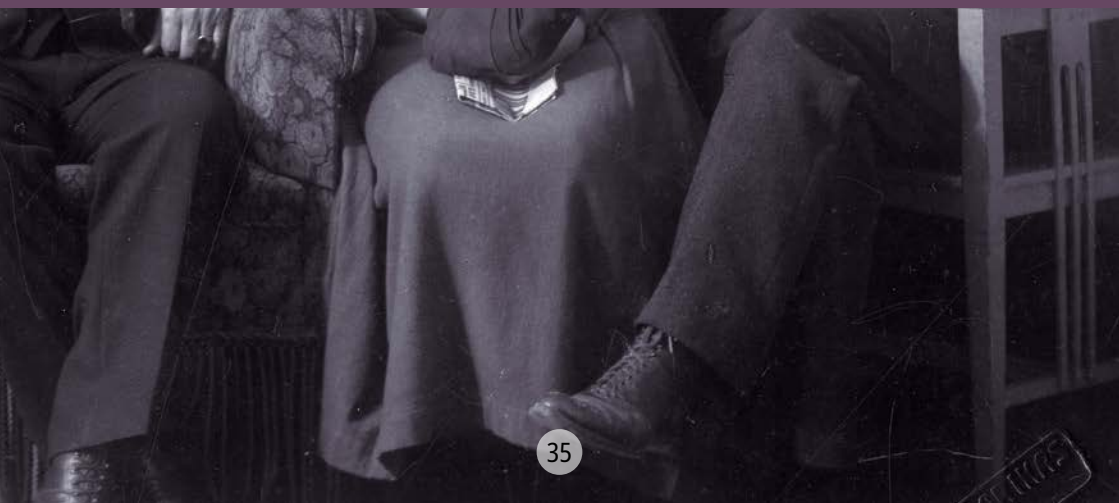
Istuvad: Aleksander Oinas (1887–1942), August Rei (1886–1963), Mihkel Martna (1860–1934), Alma Ostra-Oinas (1886–1960), Karl Ast (1886–1971).

Seisavad: Anton Palvadre (1886–1942), Aleksander Tulp (1883–1952), Jaan Vain (1886–1942), Karl Virma (1879–1942), Hans Martna (1890–1941).

Nagu surma-aastatest näha, hukkus enamik keskkomitee liikmeid nõukogude vangilaagrites või suri asumisel. Foto: Rahvusarhiiv

4 | SOTSIAALDEMOKRAATIDE EDASINE ROLL

Esimesed iseseisvuse aastad

Üldiselt võib 1920. aastate esimesel poolel sotsiaaldemokraatlikeks erakondadeks pida Eesti Sotsiaaldemokraatlikku Tööliste Parteid ning Tööerakonda. Esseerid ühinesid ESDTP-st eraldunud agressiivsete vasakpoolsetega, moodustades Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei, mille seisukohad sarnanesid kommunistide omadele. 27.-29. novembril 1920 toimusid esimesed Riigikogu valimised ning Tööerakond sai 100 kohast 22 kohta ja ESDTP 18 kohta. Riigikogu esimeheks valiti tööerakondlane Otto Strandman.

4. jaanuaril 1921 peetud kõnes ütles vastvalitud esimees, et Riigikogul on rasked ülesanded, murrangulised ajad ei ole veel möödas ning et Eesti majanduselu on keeruline. Juulis 1922 moodustati uus sotsialistliku suunitlusega partei, mille nimeks sai Iseseisev Sotsialistlik Tööliste Partei (ISTP). Töölisklass aga ei võtnud seda parteid omaks ning selle mõju jäi väheseks. Teatud aja möödudes algas ISTP lähenemine ESDTP-le.

5.-7. mail 1923 toimunud II Riigikogu valimistel sai Tööerakond 100 kohast 12 kohta ja ESDTP 15 kohta. 1923. aastal tekkis Eestis tööstus- ja finantskriis. Paljud ettevõtted pankrotistusid ning inimeste majanduslik olukord halvenes. 1924. aasta mais sai Tööerakonda kuulunud Otto Strandmanist rahaminister ja ta asus ümber korraldama Eesti majanduspoliitikat, võttes eesmärgiks vähendada riigi väljaminekuid, stabiliseerida marga kurssi, piirata Eesti Panga antavaid laene, tõsta tolle, vähendada kaupade sissevedu ja suurendada väljavedu. Kõigis nendes punktides saatis teda edu, kuigi ta leidis ka palju radikaalset vastasseisu, nii poliitika- kui ka majandusringkondades. Rahareformi osana pakkus Otto Strandman Eesti rahaühikuks Skandinaavia eeskujul krooni.

1923. aastal toimusid muutused rahvusvahelises sotsiaaldemokraatlikus liikumises. Nimelt loodi uus sotsialistlikke organisatsioone ühendav internatsionaal, mille ametlikuks nimeks sai Sotsialistlik Töölisinternatsionaal. Eesti poolt ühines sellega Eesti Sotsiaaldemokraatlik Tööliste Partei. Organisatsiooni juhtis vahepeal täitevkomitee, kuhu erakonnad said kohti vastavalt oma suurusele. Eesti oli kuni 1928. aastani esindatud koos Läti kolleegidega, pärast aga saadi täitevkomitees iseseisev koht, kus töötasid August Rei ja Mihkel Martna.

Kohad Asutavas Kogus ja Riigikogus valimiste järel 1919 – 1932

		1919	1920	1923	1926	1929	1932
Vasakpoolsed	Vasakäärmus		5	10	6	6	5
	Esseerid / iseseisvad sotsialistid	7	11	5			
	Sotsiaaldemokraadid / Sotsialistlik Tööliste Partei	41	18	15	24	25	22
	Tööerakond	30	22	12	13	10	
Keskparteid	Rahvaerakond	25	10	8	8	9	
	Asunikud			4	14	14	
	Rahvuslik Keskerakond						23
Parempoolsed	Kristlik Rahvaerakond	5	7	8	5	4	
	Maaliit / Põllumeeste Kogud	8	21	23	23	24	
	Ühinenud põllumeeste partei						42
	Muud		1	8	2	3	
	Rahvusvähemused	4	5	7	5	5	8
Kohad Asutavas Kogus / Riigikogus kokku		120	100	100	100	100	100

Kommunistide 1924. aasta riigipöördekatse

Järgmine, 1924. aasta, oli murranguline. Toimus kommunistide ebaõnnestunud riigipöördekatse. Vastu kommunistide ootusi ei leidnud see laiemat vastukaja ega toetust tööliste hulgas. Kommunistide tegevus aga keelati. Lisaks oli juba varem suletud Eesti-maa Tööraha Partei (mis oli sisuliselt kommunistide variorganisatsioon). Kommunistide riigipöördekatse ebaõnnestumine tegi lõpu Eesti ametiühinguliikumises 1918. aastast alates domineerinud kommunistlikule suunale. Eesti ametiühinguid koondanud Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu, hilisem Eesti Töölisühingute Üldliit, oli sattunud suuresti kommunistide mõju alla ning nende tegevus põhines Profinterni ehk kommunistliku ametiühinguid koondava organisatsiooni põhimõtetel. Mõneks järgmiseks aastaks hakkas ametiühinguliikumises domineerima vabade ametiühingute tööprintsip ning sotsiaaldemokraatlik mõtteviis.

Riigipöördekatse mõistsid sotsiaaldemokraadid teravalt hukka. Riigipöördekatse tulemuseks oli sotsiaaldemokraatide ja iseseisvate sotsialistide lähenemine. 1925. aasta aprillis toimus nende ühinemiskongress. Ühinenud partei nimeks sai Eesti Sotsialistlik Tööliste Partei (ESTP) ja liikmeid oli sellel 4200. Kongressil anti heakskiit osalemiseks Jüri Jaaksoni nn seinast seina valitsuses. Partei esimeheks sai August Rei. 16. detsembril 1924 kokku tulnud valitsusse kuulusid sotsiaaldemokraadid Karl Johannes Virma, kes sai teedeministriks, ning portfelli minister Karl Ast.

August Rei juhitud valitsus

15.-17. maini 1926 toimunud Riigikogu valimistel sai ESTP 100 kohast 24 kohta ning Eesti Tööerakond 12 kohta. ESTP juhtkonnas süvenes arvamus, et sotsialistid ei pea valitsuskoalitsiooni astumiseks ootama erakorralist olukorda, vaid võivad seda teha ka siis, kui selleks võimalus avaneb. 1928. aastal, järjekordse valitsuskriisi ajal, tegi Riigikogu juhataja ESTP esimehele August Reile ettepaneku uue valitsuse moodustamiseks. Partei Riigikogu rühm ja keskkomitee andsid selleks omapoolse nõusoleku ning 4. detsembril 1928 kinnitas Riigikogu uue valitsuse ametisse. Valitsus koosnes kaheksast liikmest, kellest kolm olid

August Rei juhitud valitsus Toompea lossi Valges saalis. Vasakpoolne laud (vasakult): Jaan Lattik, välisminister (Kristlik Rahvaerakond); Aleksander Oinas, raha- ja kaubandus-tööstusminister (sotsialist); Leopold Johanson, töö- ja hoolekande- ja haridusminister (sotsialist); Karl Soonberg, põllutööminister (Asunikud); Johannes Zimmermann riigikontrolör. Parempoolne laud (vasakult): Tõnis Kalbus, sise- ja kohtuminister (Tööerakond), Mihkel Juhkam, sõjaminister (Tööerakond), Oskar Köster, teedeminister (Asunikud). Keskel laua otsas riigivanem August Rei ja tema vastas riigisekretär Karl Terras. Foto: Rahvusrhiiv

sotsialistid: riigivanem August Rei, rahandus- ja kaubandus-tööstusminister Aleksander Oinas ning töö-, hoolekande- ja haridusminister Leopold Johanson. Sama aasta lõpus toimunud ESTP kongressil oli küll üksikuid sõnavõtjaid, kes sotsialistide valitsusse minemist kritiseerisid, kuid enamik toetas seda sammu. Rei valitsus püsis ametis 7 kuud, selle aja jooksul suudeti mõnevõrra suurendada sotsiaalhoolekande summasid, kui kandvamaid reforme, nagu haiguskindlustusseadus ja töölisanemate seadus, teiste erakondade vastuseisu tõttu ellu viia ei õnnestunud. Rei valitsus algatas ka uute raudteede ehituse kava. IV Riigikogu valimised toimusid 11.–13. mail 1929 ning nende järel juulis moodustatud järgmises valitsuses ESTP enam ei osalenud.

Muutused Eesti poliitilisel maastikul

1920.–1930. aastatel olid Eesti sotsiaaldemokraatide programmilised punktid jäänud muutmataks, põhitähelepanu oli suunatud tööliste sotsiaalsel ja majanduslikku olukorda parandavatele reformidele, kauge tuleviku eesmärk oli sotsialistlik ühiskond. Taktikalt muutus ESTP aastatega paindlikumaks – kodanlike parteidega koalitsioonivalitsuste moodustamine ei olnud probleemiks. Võib öelda, et ESTP oli aastatel 1926–1932 Eesti suurim parlamendierakond. Seejuures oli liikmete arv 1931. aasta suveks tõusnud 6000-ni.

Märkimisväärseid protsesse oli 1920. aastate teisel poolel ka Eesti ametiühinguliikumises, kus, nagu eelpool öeldud, hakkas pärast kommunistide riigipöördekatse luhtumist domineerima sotsialistlik mõtteviis. 1927. aastal loodi keskorganisatsioon Eestimaa Töölisühingute Keskliit, mis järgis vaba ametiühingu põhimõtteid. 1928. aastal sai ETK-st Rahvusvahelise Ametiühingute Liidu liige. Iseseisvad ametiühingud ehk ametiühingud, kus taheti leida lahendusi ühiskonna muutmiseks demokraatlikul teel, nimetasid end apoliitilisteks. Sellegipoolest olid nad tihedalt seotud sotsiaaldemokraatidega ning aktiivsemad liikmed kuulusid ka parteidesse.

V Riigikogu valimised toimusid 1932. aasta 21.–23. mail. Valimiste eel oli muutusi ka parteimaastikul ning sotsiaaldemokraatiast kaugenenud Tööerakond ühines koos Rahvaerakonna, Kristliku Rahvaerakonna ja majaomanike ühendusega Rahvuslikuks Keskerakonnaks.

Demokraatia kriis ja okupatsioon

1929. aastal alguse saanud ülemaailmne majanduskriis avaldas tugevat mõju ka Eestile ning sellest olid tingitud tõsised muutused Eesti poliitilises elus. Kahetsusväärne oli erakondade võimetus saavutada Riigikogus jätkusuutlikke poliitilisi kokkuleppeid. Parem-poolsed erakonnad nõudsid põhiseaduse muutmist, et tekiks presidendi institutsioon, mis tasakaalustaks Riigikogu heitlikke otsuseid. Põhiseaduse muutmiseks toimus kaks rahvahääletust, mis läbi pörsid. Lõpuks läks läbi vabadussõjalaste eelnõu, mis sätes-

tas tugeva riigivanema (presidendi) institutsiooni. Vabadussõjalaste liikumine oli esialgu tekkinud sõjaveteranide ühendusena, kuid omandas kiiresti poliitilise erakonna tunnused. Tegemist oli populistliku liikumisega, millel olid selged eeskujud Itaaliast ja Saksamaalt. Vabadussõjälased olid veendunud, et Eestit aitab vaid seniste erakondade elimineerimine ning kõvakäeline poliitika. Eriti teravaks läks konflikt vapside ja sotsialiste vahel, mis päädis lausa löömingutega tänaval ja rahvakoosolekutel. 1934. aasta algul algas valimiskampaania nii uuteks Riigikogu valimisteks kui ka riigivanema valimisteks. Oli selgelt prognoositav, et valimistel saavad olulise enamuse vapsid, kuna nad olid

Karl Ast (Rumor) (1886–1971) poliitik ja kirjanik. Osales 1905. aasta revolutsioonis, aktiivne osaline Eesti iseseisvuse väljakuulutamisel, Asutava Kogu ja Riigikogu liige, minister. Pärast sõda elas paguluses Brasiilias (konsul) ja USA-s. Foto: Kirjandusmuuseum

just saavutanud hea tulemuse kohalikel valimistel linnades. Põhiseaduse muudatused olid juba osaliselt jõustunud ning riigivanema võim kasvanud ja see võimaldas riigivanem Konstantin Päsil kehtestada kaitseseisukorra, vangistada vapside juhid, panna seisma valimised ning Riigikogu enam mitte kokku kutsuda. Algselt olid selle sammuga nõus ka teised erakonnad, sealhulgas sotsialistid ning riigivanema ja sotsialistide kokkuleppe saavutamisel oli peamine roll Karl Astil. Kahjuks taganes Päts kokkuleppest demokraatia taastamiseks ning 1935. aastal keelustati kõigi erakondade tegevus.

Enne seda keeldu toimus aga suur konflikt Eesti Sotsialistliku Töölispartei sees. Kui 1930.–1931. aastal oli põhiosa ESTP-st veel üsna üksmeelne, siis ESTP 7. kongressil 1932. aasta detsembris avaldasid mitmed kohaliku ühingu delegaadid tugevat kriitikat ESTP juhtkonna koostööpoliitika kohta parempoolsete parteidega. Partei vasakopositsiooni seisukohalt tuli vabadussõjalaste takistamiseks teha intensiivset kihutustööd ning veenda töölisi ühisaktsioonidele demokraatia kaitseks. Vasaksotsialistid ei välistanud koostööd ka

kommunistliku suunaga organisatsioonidega. ESTP parempoolne tiib oli aga kindlalt vastu igasugustele kontaktidele kommunistidega.

Vastasseis eskaleerus 1934. aasta veebruaris Tartus toimunud partei kongressil. Konflikti tulemusena visati vasakpoolse tiiva juhid eesotsas Nigol Andreseniga erakonnast välja, kuna nad olid asunud koostööle pörandaaluste kommunistidega ning neil olid sa-lasidemed Nõukogude Liidu saatkonnaga. 1940. aastal, pärast Nõukogude okupatsiooni, tulid just nende seast Varese juunivalitsuse ministrid.

1936. aastast muutus suuresti ka Eesti ametiühinguliikumine. 1936. aastal vahetati Eestimaa Töölisühingute Keskliidu juhatus jõuga välja valitsusele sobiliku ajutise juhatuse vastu. ETK kõrvale tekkis seetõttu valitsussõbralik Eesti Rahvuslik Tööliit (ERT). Lisaks hakkas Pätsi autoritaarne valitsus üldiselt kontrollima ametiühingute tegevust.

Johannes Mikhelson (1907-1992), Eesti Sotsialistliku Partei Välismaa Koondise esimees, sõjaeelse partei liige, ajakirjanik, ametiühingutegelane. 1990. aastal üks kaasaegse Sotsiaaldemokraatliku Erakonna asutajatest. Foto: Rahvusarhiiv

1938. aastal astus Eesti siiski samme parlamentaarse demokraatia taastamise suunas. Toimusid Riigivolikogu valimised, mis olid isikuvalimised ühemandaadilistes valimisringkondades. Valimistel sai enamuse ainsana legaalselt lubatud poliitiline ühendus Isamaaliit (Põhiseaduse Ülevõimise Rahvarinne).

1940. aasta juunis alanud Nõukogude okupatsiooni ajal sattusid koos teiste Eesti poliitikute ja avaliku elu tegelastega repressioonide, küüditamise ja hukkamiste ohvriks ka juhtivatel kohtadel olnud sotsiaaldemokraadid.

Saksa okupatsiooni ajal võtsid Eestisse jäänud sotsiaaldemokraadid osa vastupanuliikumisest, nn kolmanda tee otsingust. Nad osalesid 1944. aasta septembris Ott Tiefi valitsuses ning selle meeleheitlikus katses taastada taanduvate Saksa ja pealetungivate Vene vägede vahel Eesti iseseisvus. Selle valitsuse Rootsis asunud väliministril August Reil tuli pärast peaministri Jüri Uluotsa surma asuda täitma eksiilvalitsuse juhi kohuseid. 1945. aastal moodustasid Rootsi põgenenud sotsialistid Gustav Suitsu ja Johannes Mihkelsoni juhtimisel Eesti Sotsialistliku Partei Välismaa Koondise. See ühendus oli rahvusvahelises suhtluses aktiivne Eesti huvide eest seisja ning tal oli küllalt tähtis roll sotsiaaldemokraatia taastamisel Eestis.

5 | TAGASIVAADE SOTSIAALDEMOKRAATIDE ROLLILE

Sotsiaaldemokraatlik liikumine Eestis on algusest peale olnud väga tihedalt seotud lisaks poliitikale ka muu ühiskondliku elu, kirjanduse ja kunstiga. Sotsiaaldemokraatliku maailmavaatega kirjanikel ja teadlastel on olnud oluline osa eestlaste maailmavaate ja rahvusliku ajalookäsitluse kujundamisel. Heaks näiteks on Eduard Vilde oma ajalooliste romaanidega, aga ka nooreestlased Suits ja Tuglas moodsa euroopaliku kirjanduskäsitlusega, mis võeti Eestis kiiresti omaks.

Kui veel 19. ja 20. sajandi vahetusel oli Eesti valdavalt talupojaühiskond ja poliitilises mõttes üks väike rahvakild suure Vene impeeriumi äärealal, siis 20. sajandi esimesel kümnendil toimus otsustav murrang. 1905. aasta tähendas poliitilist ärkamist rahvana ning selles oli tähtis osa noortel sotsiaaldemokraatidel. Esimest korda sekkusid aktiivselt ühiskondlikku ellu naised ja seda just sotsiaaldemokraatide ridades.

Sotsiaaldemokraatliku suunitlusega Eesti erakonnad olid olulised teenäitajad Eesti teel Vene impeeriumi provintsist autonoomiale ning autonoomsest rahvuskubermangust iseseisva riigini. Kui esimesena üritasid iseseisvuse ideed katsetada esseerid Eesti Töövabariigina, siis praktilised sammud vabariigi väljakuulutamiseks 1918. aasta veebruaris astusid valdavalt Tööerakonda kuulunud poliitikud eesotsas Jüri Vilmsiga.

1919. aastal kokku tulnud Asutavas Kogus oli sotsiaaldemokraatlikel erakondadel juhtiv roll ning seal laoti alus Eesti riigile ja ühiskonnale, mille mõjud ulatuvad ka tänapäeva. Asutav Kogu võttis vastu maaseaduse, mis muutis oluliselt Eesti ühiskonda ja kiirendas selle arengut. Baltisakslastele kuulnud mõisamaad võõrandati ja jagati taludele, mille tulemusena tekkis väike omanike ring. Selle sammu mõju oli niivõrd tugev, et vahetult pärast Eesti okupeerimist ei julgenud ka nõukogude võim kohe väiketaludelt maad ära võtta, vaid kinnitati, et see jääb neile põliseks kasutamiseks. Alles pärast sõda, 1949. aastal julgeti alustada kolhooside rajamist. Kindlasti oli 1919. aasta maaseadus eeskujuks ka 1990/91. aasta omandi- ja maareformi seadustele.

Asutavas Kogus vastuvõetud haridusseadused võtsid kasutusele ühtluskooli printsiibi. Selline lähenemine on omane praeguselegi Eesti haridussüsteemile. Eesti riik võttis

selgelt ilmaliku suuna. Kirik lahutati riigist ning kiriku osa avalikus elus vähenes kiiresti. Koolis muutus usuõpetus õpilastele vabatahtlikuks. Abielu registreerimine muutus riiklikuks aktiks.

1920. aasta põhiseadus kehtestas parlamentaarse vabariigi ja üldise valimisõiguse. Põhiseadus tagas meeste ja naistele võrdsed õigused ning ühiskond astus esimesed sammud selle elluviimiseks. Lühikeseks jäänud iseseisvusperioodil ei jõutud võrdõiguslikkust lõpuni realiseerida, eelkõige pärimis- ja perekonnasuhetes. Põhiseadus algas kodanike vabaduste peatükiga, mis on suures osas üle kandunud ka tänasesse Eesti põhiseadusse.

Eesti ajalookirjutuse senises traditsioonis on sotsiaaldemokraatide roll jäänud tagasihoidlikuks. Selle peamiseks põhjuseks on, et Eesti eelmise omariikluse ajal jõuti tõsisema ajalookirjutiseni alles 1930. aastate teisel poolel, Konstantin Pätsi võimuaastatel, mil esiplaanile tõsteti just tema ja kindral Laidoneri osa riigi rajamisel. Samuti jäid inimeste ajaloolisse mällu just eelmise iseseisvuse lõpuaastad, mil erakondade tegevus oli keelustatud. Nõukogudeaegses ajalookäsitluses sotsiaaldemokraatidest kas vaikiti või käsitleti neid kui töölisklassi reetureid. Sotsiaaldemokraatliku vaimsuse jäljed siiski säilisid ning neid ei õnnestunud nõukogude võimul ajaloost kustutada. Aegade muutudes ja minevikukogemusele toetudes oli sotsiaaldemokraatia taastamine Eestis võimalik. Läinud sajandi alguse sotsiaaldemokraatide seisukohad ja teod olid eeskujuks ja innustuseks tänastele sotsiaaldemokraatidele Eesti riikluse taastamisel.

Kasutatud kirjandus ja allikad

Aava, Timo. (2014). *Mihkel Martna internatsionalismi ja rahvusluse vahel: sotsialismivoolude kohandumine Eestis 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses*. Magistritöö. Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut

Ant, Jüri. *August Rei – Eesti riigimees, poliitik, diplomaat*. Tartu: Rahvusarhiiv, 2012
August Rei 50-aastane. Postimees, 21.03.1936, lk 5

Eesti Radikaal-Sotsialistlik Erakond. *Töö Lipp*, 03.07.1917, lk 2

Eesti Sotsiaaldemokraatlik Erakond: Riigi rajajate ja hoidjatena. URL (kasutatud juulis 2018) <http://www.sotsid.ee/erakond/ajalugu/riigi-rajajate-ja-hoidjatena/>

Eesti Tööerakonna konverents. *Uus Päevaleht*, 13.12.1917, lk 3

ERR: Ajavaod. Riigi mehed: Mihkel Martna. (2016). URL (kasutatud juulis 2018) <https://arhiiv.err.ee/vaata/ajavaod-riigi-mehed-mihkel-martna-204547>

ERR: August Rei. (2006). URL (kasutatud juulis 2018) <https://arhiiv.err.ee/vaata/174429>

ERR: Eesti lugu. EV– 90. Alma Ostra-Oinas. (2008). URL (kasutatud juulis 2008) <https://vikerraadio.err.ee/788067/eesti-lugu-ev-90-alma-ostira-oinas>

Estonica: Vähemusrahvused Eesti Vabariigis enne Teist maailmasõda. URL (kasutatud juulis 2018) http://www.estonica.org/et/V%C3%A4hemusrahvused_Eesti_Vabariigis_enne_Teist_maailmas%C3%B5da/

Graf, Mati. (1993). *Eesti rahvusriik. Ideed ja lahendused: ärkamisajast Eesti Vabariigi sünnini*. Tallinn

Graf, Mati. (2000). *Parteid Eesti Vabariigis 1918–1934*. Tallinn: TPÜ kirjastus

Hiio, Toomas. (2008). *Mäss: detsembrimäss/aprillimäss*. Eetriüksus

Iher, Leili. (2011). *Gustav Suitsu jälil. Fakte ja mõtisklusi*. Tallinn: Varrak

Jansen, Ea. (2001). Eestlaste rahvuslik ärkamisaeg. A. Bertricaud, *Eesti identiteet ja iseseisvus* (lk 104). Avita

Kaljuvee, Gertrud. (2013). *Eestimaa Töölisühingute Keskliidu kujunemine ja välissuhted 1927–1936*. Magistritöö. Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut

Karjahärm, Toomas; Sirk, Väino. (2001). *Vaim ja võim: Eesti haritlaskond 1917-1940*. Tallinn: Argo

Kuuli, Olaf. (1999). *Sotsialistid ja kommunistid Eestis 1917-1991*. Tallinn

- Kruus, Hans. Sotsialistide-Revolutionääride agraarprogramm ja maaolud Eestis [1917], kogumikus Eesti küsimus, koostanud Karjahärm, Toomas; Runnel, Hando. Tartu 2005, lk 337-338
- Laaman, Eduard. (1992). *Eesti iseseisvuse süünd*. Tallinn: Faatum
- Kiik, Lembit. (1995). *Eesti Vabariigi ametiühingud. Ajalooline ülevaade*. Tallinn: Eesti Ametiühingute Keskliit
- Sulev Vahtre. (1997). Eesti ajalugu elulugudes. 101 tähtsat eestlast. Tallinn, Olion
- Mertelsmann, Olaf. (2014). Mihkel Martna, sotsialist, publitsist ja Eesti patrioot. *Sirp*, URL (kasutatud juulis 2018) <http://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/mihkel-martna-sotsialist-publitsist-jaeesti-patrioot/>
- Pillak, Peep. (2005). Riigimees Otto Strandman – 130. *Eesti Päevaleht*, URL (kasutatud juulis 2018) <http://epl.delfi.ee/news/kultuur/riigimees-otto-strandman-130?id=51025277>
- Reier, Teet. (2015). August Rei: jurist, sotsiaaldemokraat, ajakirjanik, riigivanem, minister, diplomaatja pagulane. *Maaleht*, URL (kasutatud juulis 2018) <http://maaleht.delfi.ee/news/eestielu/arhiiv/august-rei-jurist-sotsiaaldemokraat-ajakirjanik-riigivanem-minister-diplomaat-japagulane?id=71663329>
- Reinart, Heili. (2016). Alma Ostra – esimene naine Eesti Vabariigi kõrgetes ametites tulitses nooruses Postimehega. *Postimees*, URL (kasutatud juulis 2018) <https://sobranna.postimees.ee/3911009/alma-ostra-esimene-naine-eesti-vabariigi-korgetes-ametites-tulitses-nooruses-postimehega>
- Riigikogu: Asutav Kogu. URL (kasutatud juulis 2018) [https://www.riigikogu.ee/tutvustus-ja-ajalugu-riigikogu-ajalugu/asutav-kogu/](https://www.riigikogu.ee/tutvustus-ja-ajalugu/riigikogu-ajalugu/asutav-kogu/)
- Riigikogu: Eestimaa ajutine maanõukogu ehk maapäev. URL (kasutatud juulis 2018) <https://www.riigikogu.ee/tutvustus-ja-ajalugu/riigikogu-ajalugu/eestimaa-ajutine-maanoukogu-ehk-maapaev/>
- Suits, Gustav. Soome-Eesti unioon [1917], kogumikus Vabaduse väraval, koostanud. Olesk, Peeter; Runnel, Hando. Tartu 2002, lk 78-81
- Toomla, Rein. (1999). *Eesti erakonnad*. Tallinn: Eesti entsüklopeediakirjastus
- Vahtre, Sulev. Eesti ajalugu V, Pärisorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Tartu: Ilmamaa, 2010
- Valge, Jaak. (2014). *Punased I*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Eesti Demograafia Instituut: Rahvusarhiiv
- Välisministeerium: Mihkel Martna. (2010). URL (kasutatud juulis 2018) <https://vm.ee/et/mihkel-martna>

Summaries of the country studies (English)

Austria

The Social Democratic Workers' Party of Austria (Sozialdemokratische Arbeiterpartei Österreichs, SDAP) became a decisive political force within a few decades after the unification party congress at Hainfeld in 1888/1889 and in the wake of the 1907 elections was the second largest party in the Imperial Council (*Reichsrat*) of the Cisleithanian (northern and western) part of Austria. Under the leadership of Victor Adler there was a change of course towards a peaceful transition from the wartime Habsburg dictatorship to a democratic republic and the transformation of the state bureaucracy at central-state and federal level towards the end of the war in 1918. Although after the 1911 elections the Social Democratic MPs were the weaker grouping in the provisional National Assembly, over against the Christian Social Party and the German National Party, Karl Renner was nevertheless elected state chancellor on 30 October 1918. The central departments in the areas of foreign relations and social affairs were taken by Social Democrats Victor Adler and Ferdinand Hanusch. Otto Glöckel and Julius Deutsch were dominant undersecretaries in the areas of home affairs and the armed forces. Karl Seitz served as both president of the National Assembly and state president.

Cooperation with the centre-right parties worked surprisingly well because of the extreme external pressure exerted by worries about a communist revolution and because the problems involved in transforming parts of the former Cisleithania were virtually unmanageable. Given the economic dependence on the Entente powers and the centrifugal trends in individual conservative-dominated Länder such as Salzburg, Tyrol and Vorarlberg to leave the federated state again a socialist revolution seemed an illusion. Despite its revolutionary wing the majority of the SDAP remained loyal to a coalition with the Christian Social Party even after the successful elections of February 1919, in which it garnered around 40 per cent of the vote. At the same time, Julius Deutsch was able, with the help of Friedrich Adler, to channel the anarchist-revolutionary tendencies in the army and to implement some of the most progressive social policy legislation in Europe. An eight-hour working day and a law on a chamber of labour and works councils are only a

few examples of their achievements. Nationalisation projects such as in coal mining, the iron industry and the large forest estates were planned but were unable to command a majority.

It did not prove possible to integrate the German-speaking territories of the newly established Czechoslovakia into the new federated state on the basis of President Wilson's 14 Points or to bring about union (*'Anschluß'*) with Germany. The territorial claims of the Kingdom of Yugoslavia to parts of Carinthia, however, were averted by military means and by a referendum. In the end the German-speaking South Tyrol was affiliated to Italy in the peace accords.

Already under the Habsburg Monarchy the SDAP's orientation was pan-German, entirely in the spirit of the 1848 revolution, whose political symbolism had been adopted by the liberals, and despite its Marxist rhetoric the party was politically pragmatic and sought to stabilise democracy. Despite the resignation of Otto Bauer, who had taken over from Victor Adler – who had died on 11 November 1918 – as secretary of state for foreign affairs, and the collapse of the coalition in June 1920, a collective constitutional compromise was achieved in parliament on 1 October 1920. This still provides the basis for the current constitution of the Austrian Republic, with amendments.

Although, despite the severity of the circumstances, the SDAP was able to influence social issues, introduce social policy innovations, prevent a communist revolution and help shape a democratic parliamentary constitution, it ultimately ran aground on the national question; in other words, the attempt to create a pan-German state including all German-speaking territories together with the German Reich. The peace treaty of Saint Germain-en-Laye in 1920 set in stone the small independent state of Austria and prohibited the name 'German-Austria' and the 'union' with Germany.

Belarus

It is impossible to recount the history of the Republic of Belarus without taking into account the country's socialist movement. The Belarusian Revolution started after an attempt to create the Belarusian Revolutionary Party in 1902 and the establishment of the Belarusian Socialist Hramada (BSH) in 1903 (*'hramada'* means *'commune'* or *'community'*). The Party's first manifesto described its strategic goal, which became the objective of the whole Belarusian movement in the twentieth century and remains that of democratic forces in Belarus in the twenty-first century, namely the establishment of an independent democratic republic. The period from 1902 to 1917 can be characterised one of ideological revolution.

The BSH, which was the only Belarusian party at that time, remained a faction of Marxists and *narodniks* ('populists') until 1 May 1918. Social democrats played a major role in the Party. Aliaksandr Burbis, Vaclaŭ Ivanoŭski, Ivan and Anton Łuckievič and Aliaksandr Ułasau were close to the Central Committee elected in January 1906. Social democrats źmicier żyłunovič, Jazep Dyła and Arkadź Smolič were in the forefront of the Party in 1917–1918. As the Belarusian nation was still not completely formed by the early twentieth century, the Party had to perform a culture- and nation-forming function as well. At the same time the Belarusian movement became part of the liberation movement of peoples in the Russian Empire, and BSH was an active participant in the Socialist movement in Russia.

The political stage of the Belarusian Revolution started after the fall of Tsarism. The Party initiated the Congress of Belarusian Organisations in March 1917 and the Congress of Belarusian Organisations and Parties in July of the same year. BSH adherents played a leading role in the Central Council of Belarusian organisations established in July, as well as in the Great Belarusian Council, which commenced activities in October.

Belarusian socialists called for the autonomy of Belarus in the Russian Democratic Federal Republic. The Party did not welcome the Bolshevik takeover. The Great Belarusian Council launched an initiative to hold an All-Belarusian Congress in Minsk. The same initiative

was also proposed by the Belarusian Regional Committee at the All-Russian Council of Rural Deputies. The All-Belarusian Congress (5–18 December 1917) supported unity with democratic federal Russia and decided to form the All-Belarusian Council (Rada) of rural, soldier and worker deputies from its ranks. Bolsheviks in the 'Western region' (as they called Belarus) and the war front broke up the Congress, but its delegates, who held a meeting at the Minsk depot of the Libava-Romen railway, transferred power in Belarus to the All-Belarusian Congress. The majority of seats in the Rada went to BSH members.

BSH members played the decisive role in declaring the Belarusian People's Republic (BPR) on 9 March 1918. The Rada of the All-Belarusian Congress on 19 March, became the BPR Rada after representatives of ethnic minorities joined it. On 25 March, with the help of the BSH members' votes the BPR Rada declared Belarus independent. The Republic was seen by its founders as a democratic social state based on the rule of law. The Great Powers, however, first of all France, saw no interest in Belarus and Ukraine seceding from Russia.

In autumn 1917 some BSH members left it because they supported the Bolshevik manifesto. First, they established the Belarusian Social-Democratic Worker's Party, and from 1918 they started to set up Belarusian sections of the Russian Communist Party (Bolsheviks). Ex-members of BSH initiated the declaration of the Socialist Soviet Republic of Belarus (SSRB) on 2 January 1919. The SSRB, proclaimed as an alternative to the BPR, did not last long. After its existence had been declared for the second time on 31 July 1920 it became a predecessor of the Belarusian Soviet Socialist Republic (BSSR), which was legitimised in 1927. On 25 August 1991 the BSSR became a de facto independent state. On 19 September that year the Republic of Belarus appeared on the map. On 10 December, after renunciation of the Agreement of 1922 on the Establishment of the Soviet Union, the Republic of Belarus became a de jure independent state.

Czechoslovakia

Slovakia

Prior to 1914, Slovak social democracy was formed in cooperation with Hungarians in Budapest, Germans in Bratislava and Czechs in Vienna. Its contacts with Czech social democracy in the Austrian part of the monarchy contributed substantially to the growth and implementation of the idea of Czecho-Slovak mutuality and, ultimately, the idea of a common Czecho-Slovak state.

After the Czechoslovak Republic (or Czechoslovakia) was established in October 1918, the Czech social democratic party merged with its Slovak counterpart in December 1918 to form the Czechoslovak Social Democratic Workers Party. Unified Czecho-Slovak social democracy became firmly embedded in the political structure of the new state. It participated in the drafting of the Constitution, electoral law and laws related to public administration, unification and the rights of ethnic minorities. Even though the leaders of social democracy used revolutionary rhetoric in response to the post-war radicalisation of broad swathes of the population, they pursued reform policies in political and social practice.

The first elections to the Chamber of Deputies in Czechoslovakia were held on 18 April 1920. The social democratic party emerged as the strongest political party in Czechoslovakia. In Slovakia, social democrats achieved electoral victory as well. They obtained 39.4 per cent of the valid votes and, combined with the votes for the Hungarian-German Social Democratic Party, more than 46 per cent. Social democracy played a major role in the creation of the first common state of Czechs and Slovaks. Between 1918 and 1920, the first two social democratic governments laid the foundations of a modern and democratic political system, functioning parliamentary democracy and democratic political culture.

Czechia

Czech social democracy, as an ideological current, broad social movement and political party (ČSDSD) was formed in the last third of the nineteenth century. It developed along similar lines to social democratic movements in the other industrialised countries of central and western Europe. During the First World War, the Social Democrats abandoned their original aim of the democratic transformation of Austro-Hungary in favour of the creation of an independent democratic state, the Czechoslovak Republic (ČSR). They made a significant contribution not only to the creation and stabilisation of the ČSR, but during the whole period of its existence they provided it with firm support, even in the face of the decision by one wing of the party to split off and form the Communist Party, which then competed fiercely with the Social Democrats.

Social democratic ideas on political democracy played a significant role in shaping the constitutional order of the new state, and for most of the period from 1918 to 1938 the Social Democrats were participants in coalition governments. The party was the driving force behind projects such as the new system of sickness, invalidity and old age insurance and pensions, land reform, the eight-hour working day, days off, unemployment insurance, health and safety at work, a number of education reforms and the introduction of a modern civil code. In the 1930s this developed into an attempt to cope with the Great Depression and its mass unemployment. The Social Democrats also exerted influence through their strong representation at regional and municipal level and their broad base resulting from cooperative enterprises and the unions.

The ambitions of the social democratic movement were greater than this, however. They wanted democracy to penetrate economic relationships, or more precisely, the sphere of production, as well as social relationships in general. In this, however, the ČSDSD was not as successful as it had hoped; its policy was realised only in certain areas or for short periods of time. The Social Democrats also believed that while social democratic policy should issue from sovereign states, it should not be confined to their borders. Still, although the movement undertook more international activities than any other political force in the ČSR, here, too, it was more a question of beginnings and unrealised visions.

The complicated relations between minorities in the ČSR, which were the legacy of previous historical developments, at first hindered cooperation between social democratic currents, especially the Czech/Czechoslovak and the German ones. Attempts to find common solutions gradually grew stronger, however, and by the end of the 1920s the German Social Democrats in the ČSR had become a governing party. At the same time there were increasing attempts to find a new order that would allow Czech Germans to see Czechoslovakia as 'their own' state, while preserving its democratic character and its existing borders. The opportunity to impose more of a social democratic imprint on the ČSR that existed in the early 1920s was not to be repeated in later years.

The Czechoslovak Republic of 1918 to 1938 represents the first major attempt in the Czech lands to implement social democratic ideas in practice. It is an attempt that is still inspirational today, both where it succeeded and where it remained unfulfilled.

Estonia

At the beginning of the twentieth century urban social democratic organisations were formed in Estonia, which belonged to the Russian Social Democratic Workers Party. The Russian Social Democratic Workers Party famously split into Bolsheviks and Mensheviks; in the case of Estonia there was a similar split into Federalists and Centralists. By 1917, however, Estonian social democrats had established some sort of coexistence between nationalism, parliamentary democracy and class consciousness. The Estonian political parties with a social democratic orientation played a decisive role in the development from province of the Russian empire to autonomous province to independent state.

By the end of 1917 the idea of Estonian autonomy among social democrats had developed into a strong conviction that Estonia should become an independent state. The first definite concept of Estonian independence was declared by the Estonian Socialist and Revolutionary Party in the memorandum on the Workers' Republic of Estonia. The first

practical steps for announcing the republic in February 1918 were made by politicians of the Estonian Labour Party, with Jüri Vilms at the forefront. After the German occupation, on 11 November 1918 the Estonian Provisional Government was able to re-establish itself and the Estonian Socialist Workers' Party took part in it. In a difficult war situation it was important for the consolidation of the people.

The Estonian Constituent Assembly of 1919, in which social democratic parties played a leading role, laid the foundation for the Estonian state and society. Land reform was adopted; manorial lands belonging to Baltic Germans were expropriated and given to farms. Peace was concluded with Russia. The educational laws adopted by the Constituent Assembly introduced the principle of the comprehensive school, the church was separated from the state and its importance in public life declined rapidly.

The Estonian Constitution, which was adopted in 1920, was created primarily by social democrats and the Estonian Labour Party. The Constitution established a parliamentary republic and universal suffrage (in other words, including women). Among other things, the Constitution granted cultural autonomy to national minorities. In the 1920s and 1930s, the Estonian Social Democrats' platform remained unchanged; the main focus was on reforms to improve workers' social and economic situation. As the years went by, however, tactics became more flexible; it was no longer considered a problem to be in a coalition with right-wing parties. The Social Democrats made progress. From 1926 to 1932, the Estonian Social Democratic Workers' Party was the largest parliamentary group. Although in the second half of the 1930s the influence of the Social Democrats in Estonia was small, important steps were taken in terms of Estonian statehood.

Finland

Social democracy entered Finland in its German form via Scandinavia at the turn of the twentieth century when Finland was an autonomous Grand Duchy within the Russian Empire. The breakthrough to a real mass movement in what was still a very agrarian country was boosted by the 1905 revolutionary turmoil that led to a radical democratic reform.

The labour movement was the driving force in pushing through a unicameral parliament, elected by universal suffrage, including women. In the first elections in 1907 the Social Democratic Party won 37 per cent of the vote and 80 out of 200 seats. The reformist way forward was halted, however, by the autocratic Tsar, who could refuse to verify proposed bills and dissolve parliament at will.

The Russian revolution of March 1917 opened up opportunities to strive for the dual objective of national and social liberation. A new all-party coalition government was formed in Finland, and Oskari Tokoi became, in effect, the first socialist prime minister in the world. National unity did not last. The middle class did not trust the socialists, who were radicalised by worsening living conditions and revolutionary Russian comrades. Military guards were formed and armed on both sides. Independence was declared in December 1917, but the nation was trapped in a vicious circle of inner hostilities. Finland drifted into civil war.

After three months of bloody fighting the socialist revolution ended in a devastating defeat. Those reds who were exiled to Soviet Russia founded the Finnish Communist Party, which operated in Finland under the cover of front organisations and trade unions. The labour movement was split, the Social Democrats retaining approximately two-thirds of its public support during the 1920s. 'White' hegemony continued, but alongside punitive measures towards labour there were also integrative forces. The Social Democrats were needed to battle both domestic communism and the foreign Soviet threat. In 1926–1927 Väinö Tanner even led a Social Democratic minority government that included the first woman, Miina Sillanpää, to hold a ministerial post.

Tougher laws outlawing communism were adopted in 1930, but otherwise Finnish democracy endured the challenges of right-wing radicalism. Thus the political system developed in the opposite direction from its counterparts in central and eastern Europe. The dividing line from the Civil War was crossed in 1937 when the two mass parties, the Social Democrats and the Agrarians, formed a coalition government. Finland took its place as the fourth member of the Nordic family. The 'red-soil' cooperation and Nordic neutralism did not save Finland from two wars with the Soviet Union, although they did make the country strong enough to avert military occupation. This made it possible for the Finns to follow the Scandinavian path after the Second World War instead of landing in the Soviet-led communist bloc.

The Nordic (very social democratic) model of welfare state provided a road map for Finland, which by international comparison has achieved top rankings in almost every category. What is more, the Finns achieved the dual objective of national and social liberation that the vanguard of early social democracy dreamt about. The challenge remains how to carry the national story of success into the ever-more globalised twenty-first century.

Georgia

After the First World War several new independent republics emerged in Eastern Europe. Social democratic movements actively participated in the political constitution of many of the new states. Unexpectedly, the first social democratic government in Europe was created not in one of the western industrial nations, but in Georgia, an agricultural country formerly in the Russian Empire, adjoining the Near East.

The design of socialism and thus social democracy in Georgia was always deeply influenced by its unique conditions. While the nineteenth century was deeply imprinted by Tsarist oppression of Georgian culture and people, the first democratic movements were nationalistic and elitist as Georgia was an agricultural country with only a small

industrial proletariat. It is not surprising therefore that only in 1892 was the first left-wing union formed in Zestafoni, one of the biggest industrial centres in Georgia at the time. The first manifesto of the Georgian left was published in 1894, written by Noe Zhordania, the future leading figure among the Georgian social democrats. The manifesto already exemplifies the distinct character of Georgian socialism, recognising the lack of an industrial proletariat and the need to include the peasants and other non-bourgeois classes by democratic means.

After achieving independence in 1918 the social democrats were the leading force of the fledgling Georgian republic, winning more than 80 per cent of the votes in the first democratic elections. Due to their inclusivity they created a state that was contrary to Bolshevik ideas and instead followed the lead of the German SPD and Karl Kautsky in particular. Equal rights, emancipation of minorities and women, decentralisation and a mixed economy favouring social justice were the pillars of the newly founded republic. The living conditions of workers and peasants alike were to be improved not by revolution, but through gradual progress. But the biggest challenge for the social democratic republic was the foreign threat from Bolshevik Russia, the Ottoman Empire, Armenia and Soviet Azerbaijan. In this hostile environment the social democratic government's goal was to stay neutral but still defend its territorial integrity.

Although the Social Democratic Republic of Georgia was internationally recognised and lauded as a spearhead of social democracy by many representatives of the Second International, such as Karl Kautsky, Ramsay MacDonald and Emile Vandervelde, it nevertheless succumbed to Soviet Russia in 1921 and lost its independence. Today the social democratic past is a distant memory for many Georgians. During the regimes of Shevardnadze and Saakashvili and the current government led by the 'Georgian Dream' party, Georgia's focus has been on neoliberalism and a 'free market economy'. Despite the fact that 'Georgian Dream' describes itself as a social democratic party and is registered as an observer with the European Party of Socialists, it does not portray itself as inheritor of the social democratic past.

Hungary

The Hungarian labour movement sought to emulate its German counterpart and its leaders were influenced by the ideas of Lassalle, Kautsky and Bernstein (the name of Lenin was unknown in Hungary until 1917). The Social Democratic Party of Hungary (Magyarországi Szociáldemokrata Párt, MSZDP) – which was founded in 1890 – commenced its political activities in accordance with the directives of the Second International.

The aim of the Hungarian Social Democrats was not a revolutionary takeover, but becoming a mass party and entering the Hungarian parliament. The MSZDP easily became a mass party, but their most important demand, the universal, equal and secret ballot, was rejected. For this reason, the MSZDP, which wanted to achieve its demands in a democratic way, did not manage to get even one MP into the Hungarian Parliament until 1918, even though it had become the strongest and most organized party of Hungary by then, with a rapidly growing membership. Membership of the party soared after 1917, reaching almost 1 million by autumn 1918.

After defeat in the First World War and the 'Aster Revolution' on 30–31 October 1918, the opposition came to power and the Social Democrats were included in the government under the leadership of the so-called 'red count', Mihály Károlyi. Ernő Garami, leader of the MSZDP, became Minister of Commerce and later on other Social Democrat politicians entered the government. The MSZDP firmly demanded that the independent Hungary become a republic, and on 16 November 1918 Hungary was proclaimed a 'people's republic' with a unicameral parliament (without a House of Lords).

The MSZDP wanted a universal, equal and secret ballot for every citizen over the age of 20, regardless of gender. But this demand was realised to only a limited extent: only men over 21 got the right to vote and literate women over 24. After transforming the 'people's republic' into a Soviet Republic with the collaboration of the Communists in the spring of 1919, everyone over 18 got the right to vote, but the so-called 'reactionaries' (including clerics and 'kulaks') were excluded.

The issue of land was the other hot topic in Hungary at that time. The Social Democrats demanded the nationalisation and collectivisation of medium-sized and large estates, but they were unable to prevail in the civic democratic Károlyi regime. The old demand of the MSZDP, the nationalisation of factories, was not accomplished either during the period of coalition government, only later, during the Hungarian Soviet Republic, when every factory employing more than 10 workers was nationalised.

The Social Democratic Party of Hungary had hostile relations with the Party of Hungarian Communists ('Kommunisták Magyarországi Pártja', KMP), resumed after an interlude of rapprochement in the wake of the revolutions of 1918–1919. When a hostile occupation by the entente powers threatened Hungary in March 1919, the Social Democrat and Communist parties were unified under the name of the Socialist Party of Hungary ('Magyarországi Szocialista Párt', MSZP), in order to create a 'worker unit' to defend Hungary in alliance with Soviet Russia. The 'dictatorship of the proletariat' was proclaimed. Although the Social Democrats and Communists could work together successfully in the Revolutionary Government Council, the Hungarian Soviet Republic was short-lived due to the catastrophic internal and external situation, which could not be managed either peacefully or with violence. When the dictatorship of the proletariat failed, the Communists and the left-wing Social Democrats emigrated from Hungary.

The moderate Social Democrats, who remained in Hungary, formed the Peidl government, but this was overthrown by a right-wing coup after only a weeks on 6 August 1919. A 'White terror' started – persecution of leftists who played a role in the revolutions of 1918–1919 – and for this reason, the MSZDP boycotted the election of 1920. The Social Democrats participated only in the election of 1922, after the new Social Democratic leader, Károly Peyer, made a pact with the rightist prime minister István Bethlen. The MSZDP became the legal leftist opposition of the Horthy regime for two decades.

Iceland

Social democrats in Iceland founded the Social Democratic Party (SDP) and the Icelandic Confederation of Labour in 1916, both of which remained under one rule for four decades. Following the SDP's founding, significant strides were made in spreading and increasing the influence of social democracy and trade unionism.

Frequent splits and conflict within the SDP would later hamper its efforts to retain political power, but it still exerted a major influence in shaping Icelandic society, including the enactment of legislation on fishing vessels' working hours, social security and workers' dwellings in the party's earliest years and during the first years after Iceland regained sovereignty. The SDP formed various coalitions with other parties, thereby implementing a range of social democratic policies.

The party split five times, first of all in 1938 when one of its most prominent members joined the Communists. From that time onwards, there was always a powerful party to the left of the SDP, fragmenting the left wing of Icelandic politics until the parties reunited as the Social Democratic Alliance at the end of the twentieth century. The labour-based parties' combined share of the vote, excluding the Progressive Party, ranged between 35 and 40 per cent, compared with the SDP's average share of 15 per cent until the formation of the Alliance.

The biggest milestone on Iceland's journey towards sovereignty and independence was achieved in 1918 when the Act of Union with Denmark was passed. Up to that point, Iceland had been part of the Kingdom of Denmark. Through the Act of Union, Denmark officially relinquished its claim to Iceland and declared it a free and sovereign state in a personal union with the Danish king. Although this formally ended foreign control over Iceland, the last step remained, namely the founding of a republic completely independent of Denmark and with an Icelandic president as head of state.

During the First World War, a new, class-based party system emerged in Iceland. All the parties avoided making electoral promises on the relationship with Denmark, and

Iceland's first coalition government, formed in 1917, can be said to have settled the issue without party-political conflict. The resolution of the sovereignty issue was thus not a party-political issue for the new class-based parties.

The SDP and Icelandic social democrats in general had a substantial influence on the conclusion of the Act of Union and the sovereignty agreement with Denmark, however. The contributions made by representatives of the fledgling social democratic movement were even critical to reaching an agreement with the Danish negotiation team. The greatest of these contributions was made by the SDP member Ólafur Friðriksson, who travelled to Denmark to win support from members of the Social Democracy party.

Different views on the founding of the Republic of Iceland during the Second World War were to prove problematic for the SDP, whose approach to how and when to found the republic was opposed by the majority of Icelanders and all the other parties. The debate was not about whether to found a republic, but how and when, with Denmark under German occupation. At the centre of the debate was the choice between a rapid separation between the two countries or a divorce along legal lines based on the 1918 Union agreement, with the SDP favouring the latter option.

The Social Democrats in Iceland have a proud and colourful history reaching back to the SDP's founding over a century ago. They have had a profound influence on many aspects of Iceland's social model, shaping it in the form of classical social democracy despite becoming fragmented into two to three parties for over six decades.

Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes

There were several social democratic parties in the territory of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, a complex state that came into existence on 1 December 1918 with the unification of the Kingdom of Serbia, Montenegro and the lands inhabited by South Slavs within Austria-Hungary. The oldest was the Social Democratic Party of Croatia and

Slavonia (founded in 1894). In Serbia, the Social Democratic Party of Serbia had existed since 1903, while in Slovenian territory and in parts of Istria inhabited by Croats, the Yugoslav Social Democratic Party had been active since 1896.

The last to be founded was the Social Democratic Party of Bosnia and Herzegovina (1909). Workers' parties were relatively small and weak in countries that were minimally industrialised, predominantly agrarian and poor. The role of social democrats was thus relatively invisible when Austria-Hungary began to disintegrate and a new country emerged. Soon, as in the rest of Europe, impressed by the October Revolution and then by the activities of Béla Kun in Hungary, the Left experienced a split between the Communist Party of Yugoslavia (KPJ) and social democrats. The KPJ, which had attracted a large number of members, was banned in 1921 following its success in the first general elections, after which it had become the third strongest party in the parliament. Politicians who were more inclined to parliamentarianism and opposed to revolution entered the government and were attacked as 'sterile ministers'. One faction of the social democratic parties united in 1919 to form the Yugoslav Social Democratic Party (JSDS), while in 1920 another group founded the Social Democratic Party of Yugoslavia (SDSJ), which had somewhat fewer supporters.

The two social democratic parties began negotiations in the summer of 1921 and finally merged at the end of that year as the Socialist Party of Yugoslavia (SPJ). This was a united social democratic party led by Dragiša Lapčević and Vitomir Korać (as political secretary), whose platform was decidedly against revolution and against communism. Although it profited materially when the authorities distributed all the property of the outlawed communist parties and their trade unions to the social democrats, the effects were small.

Though illegal, the KPJ continued to operate through trade unions and organisations that were de facto under its control, causing a rift among social democrats, who had difficulty reaching the working class. The SPJ never became a significant factor in the political life of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes (later renamed the Kingdom of Yugoslavia), although it fought for the interests of workers and participated in the theoretical debates of that time.

Latvia

The Latvian Social Democratic Workers' Party (LSDSP) was the main Latvian political movement before the First World War and its role in state-building has not previously been fully evaluated. Of course, relations between Social Democrats and independent nation-statehood have often been problematic, not only in Latvia but in most central and eastern European countries. Nationalists and socialists have opposed each other fiercely and relations between class and nation were often seen as contradictory and even antagonistic. In practice, however, there have been multiple overlaps and forms of cooperation; the support of Leftist forces for new statehood has often been crucial.

The Latvian socialist movement was born out of the split in the Latvian nationalist movement, when the energetic younger generation of intellectuals, such as Eduards Veidenbaums, Jānis Pliekšāns-Rainis, Pēteris Stučka, Aspazija and others, found themselves unwilling to remain within the conservative structures dominated by the Riga Latvian Society (RLB). The »New Current«, as they called themselves, was not a Marxist party. It included many facets of European modernism of the time, including realism in literature, Darwinism in science various democratic, Leftist and feminist ideologies coming from both Western Europe and the main Russian cities of Moscow and St Petersburg. The »New Current« was crushed by the Tsarist authorities, however, and henceforth the underground movement became increasingly social democratic.

The LSDSP was established in 1904 as a social democratic party for Latvians; ideologically, it followed the German SPD and Karl Kautsky. In political terms, however, it joined forces with Russian Social Democrats, especially after the Revolution of 1905, when the party had its first experience in mass organizing. Despite the strong influence of Lenin, the LSDSP retained its independence and did not split into Bolsheviks and Mensheviks until 1917. In that year, after the February Revolution in Russia, the Latvian Bolsheviks split off and prepared themselves for an armed insurrection in order to overthrow the Provisional Government. The Latvian Mensheviks, however, established an independent party and planned for a democratic, autonomous Latvia. Their support was decisive for

the establishment of Latvian statehood in 1918; they were the only Latvian political force that enjoyed something like mass legitimacy.

The LSDSP, led by Fricis Menders and Pauls Kalniņš, played a prominent role in the first period of democracy. It helped to draft a democratic, parliamentary constitution (*Satversme*), adopted in 1922. The party also made an important contribution to the defence of workers' rights and social justice. Despite having the largest faction in all three inter-war convocations of the Latvian parliament (*Saeima*), however, the LSDSP did not join any ruling coalitions (except for two brief periods) and was mainly in opposition. Probably for this reason the party was unable to prevent the 1934 coup d'état by the right-wing agrarian Kārlis Ulmanis. After the coup the party merged with the communists and went underground, only to re-emerge briefly after the Soviet occupation of 1940. Some Social Democrats collaborated with the Soviets. Many, including the leaders Menders and Kalniņš, joined with other democratic politicians and called for the restoration of democratic Latvian statehood. Many Social Democrats fought for the restoration of 1918 Latvia, both as severely repressed Soviet dissidents and as exiles living in the West.

Lithuania

The emergence and development of social democracy in Lithuania at the end of the nineteenth century and the beginning of the twentieth was influenced by the rise of social democratic movements in various countries, as well as the specific circumstances in Lithuania: the agrarian nature of the country, the delay in capitalist development, the diversity of the ethnic composition of the urban population, the presence of Lithuania in the autocratic Russian empire, the latter's policy of national oppression, as well as emerging processes of national regeneration and national movements .

The ideology and programme of the Lithuanian Social Democratic Party (LSDP), as representative of Lithuanian social democracy, at the turn of the twentieth century,

were characterised, like those of many other social democratic parties at that time, by the primacy given to Marxism. For most of the period, however, national liberation was presented as a precondition for social liberation.

As a result, Lithuanian social democracy became an integral part of the Lithuanian national liberation movement, and in 1905, when the 'national revolution' began in Lithuania, the LSDP was the most active 'political' force in the ensuing events. The defeat of the revolution dealt a severe blow to the LSDP's organisation, operational capabilities, influence on society and programme, however, and from 1907 until the First World War, the LSDP advocated autonomy within the Russian Empire.

The beginning of the First World War and the German occupation of Lithuania meant that the social democrats' approach to the future of Lithuania had to be adapted. LSDP members, in anticipation of the possibility of war-driven changes in the political map of Europe, began to call for an independent democratic Republic of Lithuania established in a democratic way, and actively promoted it (including in its publication *Labour's Voice* in 1917–1918), including participation in joint action by various political currents focused on achieving national liberation.

Social Democrats Steponas Kairys and Mykolas Biržiška, elected together with two left-wing members of the Lithuanian Council, Jonas Vileišius and Stanislovas Narutavičius, were the main opponents of Lithuania's 'strong and everlasting union' with Germany, proclaimed by a resolution of the Council of Lithuania on 11 December 1917 and established by four conventions. They were also, in essence, the main authors of the Lithuanian Independence Act, which was adopted on 16 February 1918. Protesting against the decision by the right-wing majority of the Lithuanian Council to proclaim Lithuania a monarchy and elect a king, the Social Democrats withdrew from the Council of Lithuania, arguing that it had exceeded its powers.

Although from 1917 to 1919 some Lithuanian Social Democrats, especially outside Lithuania, became communists, those who remained faithful to the ideological tradition

of social democracy, during the creation of Lithuanian statehood in 1918, in the autumn of 1919 and then in the period of the establishment of statehood, from 1920 to 1922, constantly emphasised the necessity of a free democratic state in Lithuania, but also a democratic approach to creating such a state. They had no illusions about the ideology and political practices of the Russian Bolsheviks and entered the Lithuanian government to fight the Bolsheviks for Lithuania's independence. They also clearly opposed the aspirations of Polish land owners to annex Lithuania to Poland. In 1919, 1920, 1922 and in subsequent years, the Social Democrats protested unequivocally against undemocratic tendencies in the ideology and actions of right-wing political currents and strove hard to achieve the radical democratization of Lithuanian society and to make the Republic of Lithuania as democratic and socially just as possible.

Poland

After the failure of the January Uprising in 1864, many Polish political emigrants joined the international workers' movement. Socialists from various countries therefore supported the Poles' independence efforts. The International Working Men's Association was established in the same year (often called the First International), on a wave of solidarity with the January Uprising. The greatest advocate of Polish independence was Karl Marx himself. The closest collaborator of the author of *Capital*, Friedrich Engels, wrote that 'Polish independence and the Russian revolution are conditional upon each other' and in a letter to Karl Kautsky in 1882 stated emphatically:

The Polish socialists, who do not make the liberation of their country the key point of their programme, remind me of the German socialists who do not demand, in particular, the abolition of laws against socialists, the freedom of the press, association and assembly. To be able to fight, you first need ground beneath your feet, air, light and space. Otherwise everything is just hot air.

The Polish Socialist Party (PSP), founded in 1892, was the first Polish workers' group that made the fight for its country's independence a political priority. The PSP combined the national-independence demand with a programme of radical social and political reforms aimed at establishing socialism and parliamentary democracy. This programme led to disputes at the heart of the socialist movement. The issue of moving the fight for independence to the forefront caused arguments from the Left of the party, for whom revolution was supposed to be the solution to national oppression. The difference of opinion led to splits in the party.

Among all the political movements, PSP was most consistent in its position on independence. Conservatives favoured a loyal approach to the foreign occupiers, while the National Democrats (right-wing nationalists) were in favour of Polish autonomy within the Russian Empire. These differences became evident during the 1905 revolution, when militia associated with the right-wing nationalists attacked socialists from the PSP and the revolutionary left-wing movement.

In 1904 the PSP created its own militia organisation, which was supposed to form the nucleus of an army of uprising, according to its supporters in the party management. On the day before the First World War broke out, Józef Piłsudski, then leader of the PSP, began to create military organisations with a wider political platform than a socialist one, to fight alongside the Austro-Hungarian empire.

In the first days of Poland's independence in 1918, the socialists took the political initiative by creating the Provisional People's Government of the Republic of Poland, with Ignacy Daszyński at its head and a progressive manifesto demanding political and social rights. The cabinet of the socialist Jędrzej Moraczewski – nominated by new head of state Józef Piłsudski – which followed afterwards, introduced democratic electoral law (including the right of women to vote), equal rights for ethnic and national minorities, an eight-hour working day, social insurance and institutions to protect jobs.

In the following years, due to the country's agricultural basis and thus the huge number of rural voters, PSP was unable to count on mass support, so it defended the country's

independence and parliamentary democracy as an opposition force. In 1920, the socialists were involved in the defence of the country against the Red Army. They protected democratic institutions from the right-wing nationalists and the political groupings focused around the former socialist Józef Piłsudski, who created an authoritarian political system in the 1920s. The wide influence of PSP on society continued through the trade unions and social organisations (for young people, education, women, housing, culture and sport).

Ukraine

The history of the Ukrainian Social-Democratic movement can be traced from the Ukrainian Social Democratic Party (1899) in the Austrian part of Ukrainian ethnic territories and the Ukrainian Social-Democratic Workers' Party (USDWP) in the Russian part. In their activities, both parties tried to combine social and national issues. This combination led to conflict with the neighboring Polish and – even more so – with Russian Marxists. Above all, this conflict manifested itself during the revolution of 1917, when, after the Bolshevik coup d'état, revolutionary Russia and revolutionary Ukraine went to war.

Even though the Ukrainian social democrats were never the largest party in the revolutionary Ukrainian government, they played a leading role. This reflected their longer political experience and higher level of sophistication compared with other leaders of the Ukrainian revolution. To a large extent, thanks to the Ukrainian Social Democrats the Ukrainian national government managed to make significant progress in mobilising the peasantry and securing rights for national minorities.

It is reasonable to assume that if revolutionary Ukraine had been left alone it would have constituted itself as a social democratic state. In the event in 1917–1920 the Ukrainian ethnic territories became the focus of several conflicts, which resulted in a kind of 'war of all against all'. Under such dire external and internal circumstances, the Ukrainian

revolution was defeated. Its defeat cannot be considered to have been complete, however. In particular, the USSR was created as a socialist federal state by Lenin and the Bolsheviks largely in response to the challenges of national movements in the borderlands, among which the Ukrainian revolution proved to be one of the strongest.

The Ukrainian Social Democrats had to pay a heavy price for their defeat. They disappeared as a party from the Ukrainian political scene and remain a 'great unknown' in Ukrainian historical memory. One can only hope that the current Ukrainian crisis can provoke the emergence of a new Ukrainian Social Democratic Party, which, in turn may restore public interest in the history of Ukrainian social democracy.

Autorid

Kristjan Saharov on õppinud Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituudis bakalaureuse ja magistriõppes ajalugu uusima aja suunal, tema uurimisteedadeks on olnud Eesti Sotsialistide-Revolutsionääride Partei seiskohad riikliku enesemääramise ja rahvusküsimuses aastatel 1914–1918 ning Eesti Sotsialistliku Partei Välismaa Koondise seisukohad Nõukogude Liidu suhtes pärast Teist maailmasõda. Praegu töötab Saharov Eesti lähiajalugu tutvustavas Okupatsioonide ja vabaduse muuseumis Vabamu peavarahoidjana.

Tõnu Ints on õppinud Tartu Ülikoolis ajaloo erialal 1987–1990. Alates aastast 2000 töötab Tõnu Ints Johannes Mihkelsoni Keskuse juhatajana. 1990. aastal oli Tõnu Ints üks Eesti Sotsiaaldemokraatliku erakonna (SDE) asutajatest ning on ka praegu SDE juhatuse liige. Aastatel 2005–2017 oli ta Tartu Linnavolikogu liige ning Sotsiaaldemokraatliku fraktsiooni esimees. Ta on uurinud SDE ajalugu ning avaldanud ka vastavasisulisi artikleid.

Imprint

Friedrich-Ebert-Stiftung | Tallinn Office

27-13 Pärnu mnt. | Tallinn, 10141

Responsible: Dr. Tobias Mörschel | Director of the FES in the Baltic States

Tel.: +371 6783 05 39

<https://www.fes-baltic.org/>

Commercial use of all media published by the Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) is not permitted without the consent of the FES.

Käesolevas tekstis väljendatud arvamused ei pruugi tingimata kajastada Friedrich Eberti Fondi või selle organisatsiooni seisukohti, mida autorid esindavad.

About the FES

The Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) is the oldest political foundation in Germany with a rich tradition in social democracy dating back to its foundation in 1925. The foundation owes its formation and its mission to the political legacy of its namesake Friedrich Ebert, the first democratically elected German President. The work of the FES focuses on the core ideas and values of social democracy – freedom, justice and solidarity. This connects the FES to social democracy and free trade unions. As a non-profit institution, the FES organizes its work autonomously and independently.

The FES promotes:

- a free society, based on the values of solidarity, which offers all its citizens the same opportunities to participate on political, economic, social and cultural levels, regardless of their origin, sex or religion
- a lively and strong democracy; sustainable economic growth with decent work for all
- a welfare state that provides more education and improved healthcare, but at the same time combats poverty and provides protection against the challenges that life throws at citizens
- a country that is responsible for peace and social progress in Europe and in the world.

FES in the Baltic States

Shortly after the restoration of independence, in 1992, the Friedrich Ebert Foundation started its activities in the three Baltic States and opened offices in Riga, Tallinn and Vilnius. The core concern was to support the democratic transition processes, to accompany the Baltic States on their way to the European Union and to promote the dialogue between the Baltic States and Germany, and among the countries of this region.

The current focus of the work of the Friedrich Ebert Foundation in Estonia, Latvia and Lithuania is:

- strengthening democracy and active civil society
- supporting the European integration process
- contributing to the development of a common European foreign and security policy
- promoting a fair and sustainable development of economic and social policies in the Baltic States and in the EU